

3 Jienastuslohku ja válgaoassálastin Norgga sámediggeválggain 1989-2009

Torunn Pettersen Dutki, *Sámi allaskuvla / Samisk høgskole Stipendiáhhta, Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa universitehta*

Čoahkkáigeassu

Sámedikki jienastuslohku lassánii ollislaččat 5.500 rájes jagi 1989 measta 14.000 rádjái jagi 2009. Lassáneapmi dahká sullii 150 %. Čielga loguid ektui lei lassáneapmi erenoamáš ollu ovddabealde válggaid 2005. Jienastuslogu sturrodagas ja ovdáneamis válgabiiredásis lea leamaš stuora variašuvdna juohke válggas. 2009 ledje 109 riikka 430 suohkaniin áibbas olbmuid haga geain lea jienastanriekti sámediggeválggain. 26 suohkanis ledje eanet go 100 olbmo jienastuslogus, 7 suohkanis ledjebes badjel 500. 55 suohkanis ledje unnimusat 30 olbmo čálihan jienastuslohkui. 88 % buohkain geat ledje čálihan jienastuslohkui ledje ássit dain suohkaniin.

Guovdageainnu ja Kárášjoga suohkaniin leat leamaš vuosttaš sámediggeválgga rájes juo stuorimus jienastuslogut suohkandásis. Romssa ja Áltá suohkaniin lea leamaš erenoamáš stuora lassáneapmi; namuhuvvon áigodagas lea jienastuslohku goappaš báikkiin lassánan sullii 800 olbmuin dahje 600 %. Jienastuslogu sturrodaga ektui lei Oslo jagi 2009 čihččet stuorámuš ean̄kalsuohkan. Áiggi mielde lea jienastuslogu deaddu sirdásan dainna lágiin ahte stuorit ja stuorit oassi čálihuvvon olbmuin leat ássit riikka lulágeahčen ja/dahje gávpotsuohkaniin. Jienastuslogus leat registreren unnán čielga eret diedihemiid.

Jienastuslogu ahkečoahkkádus čájeha ahte oassi sis geat čálihjit jienastuslohkui ja leat badjel 50 jagi lassána. Sohabealejuohku čájeha ahte

ain leat eanemus dievddut; jienastuslogu nissonoassi lei 47 % jagi 2009. Nissonoassi lassána nuorat jahkebuolvvain – 2009 lei dat 55 % ahkejoavkkus 18-30 jagi.

Jagi 1989 sámediggeválggaid oassálastin lei 78 %. Buot válggain manjil lea proseanttaid mielde leamaš unnit oassálastin. Jienastuslogu lassáneami dihte lea goitge lohku galle olbmo jienastit lassánan válggas válgii. 2009 lei ollislaš válgaoassálastin 69%, biiriid mielde oassálastin rievddadii gaskal 78 % Nuortaguovllu válgabiires ja 54 % Lulli-Norgga válgabiires.

3.1 Álggaheapmi

Norgga Sámediggi lea ovddastuslaš politihkalaš orgána, välljejuvvon sápmelaččain ja sápmelaččaid gaskkas. Dan bargosuorgin leat buot áššit mat dikki mielas erenoamážit gusket sámi álbmogii. Sii geat leat välljehahttit ja sii geain lea jienastanriekti leat sápmelaččat geat leat välljen čálihit muhtun sierra jienastuslohkui mii lea ásahuvvon dan ulbmilii– *Sámedikki jienastuslohku.*

Eavttut čálihit Sámedikki jienastuslohkui leat sámelága § 2-6 mielde ahte addá julggaštusa ahte atná iežas sápmelažžan, ja ahte alddis lea dahje unnimus ovttas váhnemiin, váhnenváhnemiin dahje máttarváhnemiin lea dahje lea leamaš sámegiella ruovttugiellan (Sámeláhka, 1987). Norgga Sámediggi ásahuvvui 1989. Dan rájes leat leamaš guhtta válgga. Sámedikki válggat leat oktanis Stuoradikki válggaiguin ja válgajagit leat leamaš 1989, 1993, 1997, 2001, 2005 ja 2009.

(Vihtta vuosttaš sámediggeválgga čadahuvvojedje ortnega mielde mas riikka lei juhkkon 13 válgabiirii main guhtesge välljejedje golbma mandáhta (earret jagi 2005 go lassin välljejedje njeallje dássenmandáhta maid juhke njealji biirii main ledje jienastan eanemus). Dađistaga šattai eanet ahte eanet duhtameahtunvuohta bissu stuora erohusaide das man galle jiena gáibidii oažžut mandáhtaid iešguđet válgabiiriide (jagi 2005 válggain ledje ravdamearit 63 jiena juohke mandáhttii Davit Nordlándda biires ja 277 jiena juohke mandáhttii Guovdageainnu biires). Erohus vulggii das go juo vuosttaš válggaid rájes jagi 1989, lei leamaš stuora erohus das gallis ledje čálihan Sámedikki jienastuslohkui guđege válgabiires. Válgabiiriin lei

maidái hui stuora erohus geográfalaš sturrodagas; guokte biire rájes main lei okta suohkan, ovttá biire rádjái mas lei measta olles Lulli-Norga. Eará duhtameahttunvuohta mii guoská válgortnegii gitta 2005 rádjái, lei ahte eambbogat ahte eambbogat vásihedje eanet ahte eanet váttisvuohtan dan go sáhtii ádjánit mánga beaivvi oažžut čielgasii gaskaboddosaš válgabohtosa.

Maŋŋil válggaid 2005 dáhtui Sámediggi dárkkistit daláš válgortnega (Sámediggi, 2007). Rievdadusat maid mearridedje mielddisbukte earret eará ahte go guđat sámediggeválggat ledje 2009, de lei válgabiiriid lohku njiedjan čiežai.¹ Seammás biddjui fleksibilitehta dan ektui man galle áirasa galget válljejuvvot guđege biires. Dan logu mearrá dál biiriid relatiiva jienastuslogu sturrodas dan ovddit válggas, muhto galget goitge leat unnimusat guokte mandáhta juohke biires. Oktiibuot galget válljejuvvot 39 áirasa, namalassii seamma ollu go dan ovdalaš válgortnegis (earret jagi 2005 go lohku lei 43 njeallje dássenmandáhta dihte).

Oassin oažžut jođáneappot lohkkot jienaid, de čuovvu ođđa válgortnega maidái ahte suohkaniin main leat unnit go 30 olbmo čálihuvvon jienastuslohkui lea lobálaš dušše *ovdagihtii jienasteapmi*.² Diekkár ráddjen guoská goitge unnán olbmuide geain lea jienastanriekti, go eanas jienastuslohkui čálihuvvon olbmuiin ássat suohkaniin main leat eanet go 30 čálihan jienastuslohkui.

3.1.1 Datahástalusat, gáldugeavaheapmi ja struktuvra

Vaikko guovttelot-jagi áigodagas leat čadahan guhtta sámediggeválgga, de lea unnán diehtu válggaid birra vuogimielde biddjon ja duodaštuvvon. Maidái lea leamaš váttis háhkat relevánta vuoddo-data. Sámediggi ilmmuhii gal maŋŋil dan njeallje vuosttaš válgga deaddiluvvon almmuheami namain *Sametinget i navn og tall*, muhto sisdoallu dain rievddadii man viidát

¹ Listu válgabiriin boares ja ođđa ortnega mielde lea dán kapihttala Miellidus A ja B.

² Čilgehus dasa ahte rádji lea biddjon 30 lea kap. 5.3.2 Fágálávdegotti raporttas (Sámediggi, 2007).

fátmmastii ja logut eai lean álo kvalitehtasihkkarastojuvvon. Logut eaige lean oažžumis elektrovnnalaš hámis.

Mañemus jagiid lea datadilálašvuohta buorránan dovdomassii. Válgajagi 2005 rájes lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahagas leamaš ovddasvástádus ráhkadit almmolaš válgastatistihka (maiddá) sámediggeválggain, ja almmuhit dan interneahtha bokte. Sámedikkis lea leamaš seamma áiggi rájes ovddasvástádus jienastuslogu čáliheamis. Dan vuodul lea Sámediggi iežas neahttabáikkis almmuhan dieđuid biiriid mielde, jienastuslogu sturrodaga ja sohkabealejuohkáseami ektui juohke suohkanis 2005 ja 2009 válggain.

2008 biddjui johtui *Sámi válgadutkanprográmma* mas Norgga dutkanráđdi lea váldoruhtadeaddji . Ulbmilin prográmmain lea mánggabealat ja sisdoallá sihke dokumenterenosi ja dutkanoasi. Dasa lassin lea áigumuššan veahkkin ovddidit spesifihkka sámediggeguoskevaš válgadutkangelbbolašvuođa. Čuožžovaš kápihttalis lea vuolgga ovttá válgadutkanprográmma oasseprošeavttas.

Ulbmil kápihttaliin lea čájehit ja kommenteret muhtun oasi tabeallaid ja figuvrraid mat sáhttet veahkkin čájehit jienastusloguovdáneami ja válgaoassálastima dain guđa sámediggeválggain mat leat leamaš. Dan dihte go dahke stuora rievdadusaid váлгаortnegis maññil válggaid 2005, de šaddet áššit mat gusket erenoamážit 2009-válggaide čađat almmuhuvvot sierra.

Sihke Sámedikki ja SGD data sámediggeválggaid birra leat leamaš gáldun kápihttala barggus. Muhtun loguid lea Sámediggi addán elektrovnnalaš fiilaformáhtas. Dasa lassin lea leamaš dárbu geavahit sámedikki siskkáldas bargodokumeanttaid válggain 1989-2001. Dat lea leamaš vuosttažettiin raporta maid Sámedikki válganjuolggaduslávdegoddi ráhkadii 2001. (Sámediggi, 2001). Ferte goitge deattuhit ahte dihto áššiid dihte jienastuslogu čáliheamis njealji vuosttaš válggain, de leat muhtun logut maiddá dán raporttas eahpesihkkarat. Logut maid geavahit kápihttalis, leat goitge dat maid atnit eanemus rievttas lohkun mat leat oažžumis dássáži.

Dakko gokko dán kápihttalis leat geavahan lohkoata eará válggaid birra go sámediggeválggaid, de leat dat aivve váldon Statistihkalaš guovddáš doaimmahaga válgastatistihkas interneahthas. Sivas go kápihttala gáldugeavaheapmi lea nu viidát ráddjejuvvon, de *ii leat* ovttage tabellii ja figuvrii nammaduvvon gáldu sierra.

Kápihttala álggahusas čájehit mo Sámedikki jienastuslohku ollislaččat lea dovdomassii sturron válggas válgii, seammás go čađat leat leamaš stuora erohusat jienastuslogu sturrodagas ja ovdáneamis iešguđege válgabiires. Kápihttal joatká dasto suohkandási jienastusloguin ja duodašta ahte muhtun moatti suohkanis leat relatiivalaš oallugat čálihan jienastuslohkui, muhto badjel beali riikka suohkaniin leat gaskal nulla ja golbma olbmo jienastuslogus.

Viidásit leat kápihttalis sierra oassekápihttalat jienastuslogu ahke- ja sohkabealejuoguin iešguđet dásiin, ja okta jienastuslogu eret dieđiheami birra. Kápihttala mañemus oassi lea válgaoassálastima birra. Das álggos ollislaš válgaoassálastin guđa sámediggeválggain oassálastima ektui eará válggain Norggas seamma áigodagas. Dasto joatká ovdanbuktin sámediggeválggaid 1989-2005 ja 2009 válgaoassálastin biiredásis. Kápihttal loahpahuvo oanehis loahppacealkámušain.³

Kápihttal lea vuosttažettiin čilgejeaddji; ambišuvdna lea leamaš čohkket dieđuid, ii guorahallat vejolaš árttaid ja oktavuodaid.

³ Erenoamáš giitu Jo Saglie dárbbalaš neavvagiid ovddas kápihttala mañemus oasi barggus.

3.2 Jienastuslohku obbalaččat ja biriin 1989-2009

Sámedikki jienastuslohku lea máŋgga ládje sámediggeválggaid vuodustus. Dan rájes go álggahedje barggu ásahtit representatiiva sámi álbmotválljejuvvon orgána Norggas, lea leamaš digaštallan sámi eavttuid birra, mat addet rievtti čálihit dán jienastuslohkui (NOU 1984: 18; Sámediggi, 2007). Leat maiddá leamaš iešguđetlágán oaivilat das man oallugiid sáhtta jáhkkit deavdit dohkkehuvvon sisadieđihan eavttuid. Dat lea čadnon dasa go ii Norga, eaige eará stáhtat main leat árbevirolaš sámi ássanguovllut, logahala sámi (dahje eará čearddalaš) gullelašvuoda álbmotlohkamiin dahje eará almmolaš logahallamiin. Dasto eai sáhtege buvttadit almmolaš statistihka sápmelaččaid birra joavkun; otná sámeálbmogis Norggas lea de facto amas mahtodat.⁴

Vaikko vel eai gávdnoge almmolaš logut mat muitalit man galle sápmelačča leat, eai obbalaččat, eaige vissis guovlluide, de lea goitge dovddus ipmárdus ahte eai lahkage buohkat sii geat formálalaččat deavdet eavttuid dieđihit jienastuslohkui, albma ilmmis geavat dán rievtti. Dán eai leat systemáhtalaččat guorahallan ja dán čuolmma ii sáhte čiekŋudit dán čállošis. Lea goitge dábálaš doaivut ahte ákkat olbmuid válljejumiide leat lotnolasat iešguđetlágán historjjálaš, kultuvrralaš ja politihkalaš dilálašvuodat birrasis, seaguhuvvon persovnnalaš oktavuodain sogaiguin, bearrašiin(-historjjáin) ja eallingearddi muttuin. Fárus dás lea ahte eai leat dárbbu dihte visot sápmelaččat ovttaoaivilis Sámedikki eksistensavuoigaduvvomiin generealla dásis ja/dahje jienastuslogu jođihemiin ja eavttuin erenoamážit.

Aŋkke lea viiddis gáddu ahte muhtimat sis geat dieđihit Sámedikki jienastuslohkui, vuosttažettiin dahket dan vai dovddastit gullelašvuoda muhtin sámi searvivuhtii ja/dahje vai addet eahpenjuolgo doarjaga sámepolitihkalaš vuogádahkii generealla dásis ja Sámediggái erenoamážit. Muhtimiin dán ii leat álgoálggus beroštupmi searvat eanet konkrehta sámepolitihkalaš doibmii, ii (duššo) jienasteami hámisge.

Sámedikki jienastuslogu leat dasto álgoálggus ásahan reaidun proseassas válljet Sámediggái ovddasteddjiid. Gitta váлгаortnega dárkkisteami rádjái jagi 2008 geavahedje sámelága dárogielat čállošis sáni *samemanntall* dasa

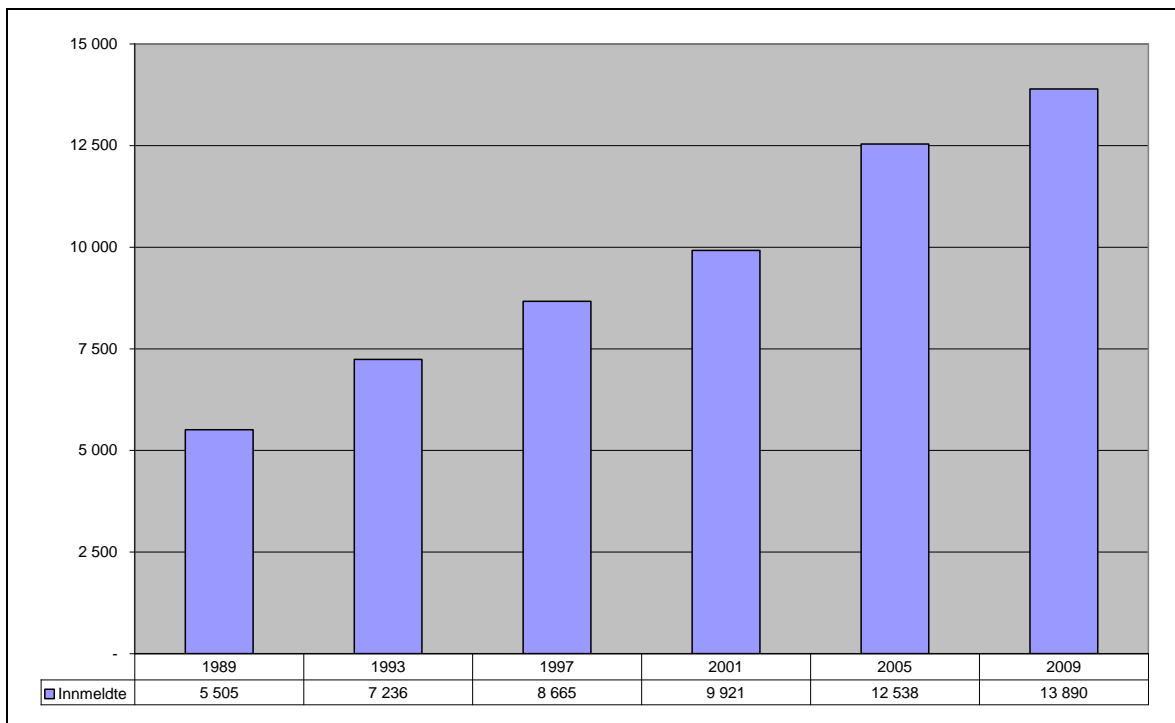
⁴ Sámi gullelašvuoda *logahalle* iešguđetlágán vugiin álbmotlohkamiin ovdal 1940. Norggas leat maŋjel dan duššo jagi 1970 álbmotlohkamis váldán fárrui jearaldagaid sámi giellageavaheamis ja identitehtas (Aubert, 1970). Geahča Pettersen (2006), eanet lohkat dán fáttás.

mii odne lea Sámedikki jienastuslohku. “Samemanntall” sáni geavahus dagahii ahte dán jienastuslogu muhtimin doivo leat muhtin lágan obbalaš “sámeregistarin”. Danin vai hehtejedje dakkár vearuipmárdusaid, aiddostahtte doahpaga nu ahte dál oaidná čielgasit láhkačállošis ahte lea sáhka válggaid *jienastuslogus*⁵.

3.2.1 Jienastuslogu obbalaš ovdáneapmi 1989-2009

Man stuoris Sámedikki jienastuslohku livččii sáhttán leat jus buohkat geat devdet goappaš eavttuid livčče dieđihan dasa, ii leat oktage gii máhttá vissásit diehtit. Sáhttá ankke dokumenterejuvvot ahte jienastuslohku jo dan rájes go ásahuvvui, lea ovdánan válggas válgii. Dán bastevaš – vaikko vel veaháš rumša – ovdáneapmi jienastuslogus čájehit gráfalaččat Govadat 1.

Govadat 3.1 Čáliheddjiid lohku Sámedikki jienastuslogus válggain 1989-2009

⁵ *Sametingets valgmanntall* oktiivástida dasa maid čađat leat atnán sámegielas ja eangalasielat jorgalemiin, namalassii *sámi jienastuslohku* og *Sámi electoral register*.

Govadat 3.1 čájeha ahte jienastuslohku oktiibuot lea lassánan sullii 5.500 dieđiheaddjis vuosttaš válggain jagi 1989 gitta goasii 14.000 dieđiheaddjái maŋemus válggain 2009. Tabealla 3.1 vuolábealde spesifiseret dán leat goasii 8.400 logahallon jienasteddjiin lassánan, dahje buori 150 %.

Tabealla 3.1 Sámedikki jienastuslogu rievdamat 1989-2009.

	Čáliheddjiid lohku	Lassáneapmi ovddit válgga rájes - lohku	Lassáneapmi ovddit válgga rájes – proseanta
1989	<i>5505</i>		
1993	7236	1731	31
1997	8665	1429	20
2001	9921	1256	14
2005	12538	2617	26
2009	13890	1352	11
1989-2009		8385	152

Tabealla 3.1 čájeha muđui ahte jienastuslogu stuorámus lassáneapmi proseanttain dássáži, lea leamaš gaskal vuosttaš ja nuppi válgga (31 %). Muhto maiddái ovdal 2005-válgga lei lassáneapmi proseanttain stuoris (26 %). Dat lassáneapmi lea dasto stuorámus mii lea leamaš olles loguin, go ledje eanet go 2.600 ođđa čáliheaddji. Unnimus relatiiva ovdáneapmi lei jagi 2005 rájes 2009 rádjái (11 %). Loguin dagai aŋkke dát ovdáneapmi goasii 100 olbmo eanet go 14 % -lassáneapmi dagai gaskal 1997 ja 2001 válggaid.

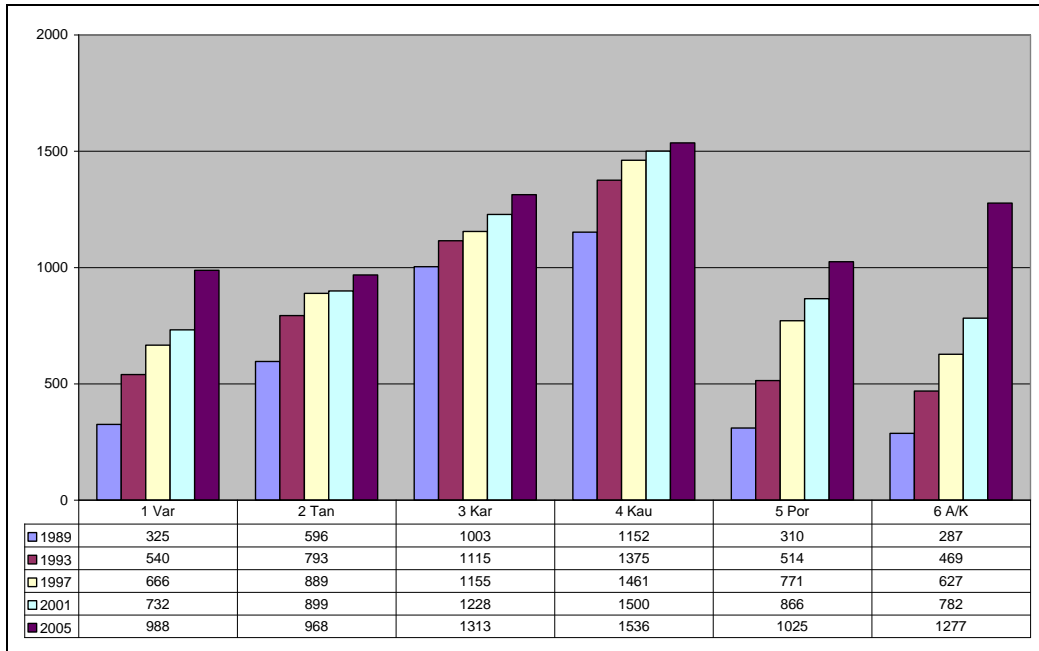
3.2.2 Jienastusloguid ovdáneapmi biiriin 1989-2005

Dán oassekapihttalas guorahallat jienastuslogu dan 13 biires mat ledje sámediggeválggain 1989-2005. Das maŋnel ovdanbuktit sierra oassekapihttalas dan viđa válgabiire jienastuslogu dieđuid jagi 2009 ovddas. (Dieđuid boares ja ođđa válgabiiriid ollislaš namain ja geográfalaš viidodagain gávdná kapihttala Mielddus A ja B.)

Govadagat 3.2a ja 3.2b boahpte siiddus leat jienastuslogu dieđut viđa vuosttaš sámediggeválggain, juhkkovuvvon gaskal biiriid 1-6 ja biiriid 7-13 (guovtte sadjái juohkin lea dahkkon danin vai dahká govadagaid nu álkin

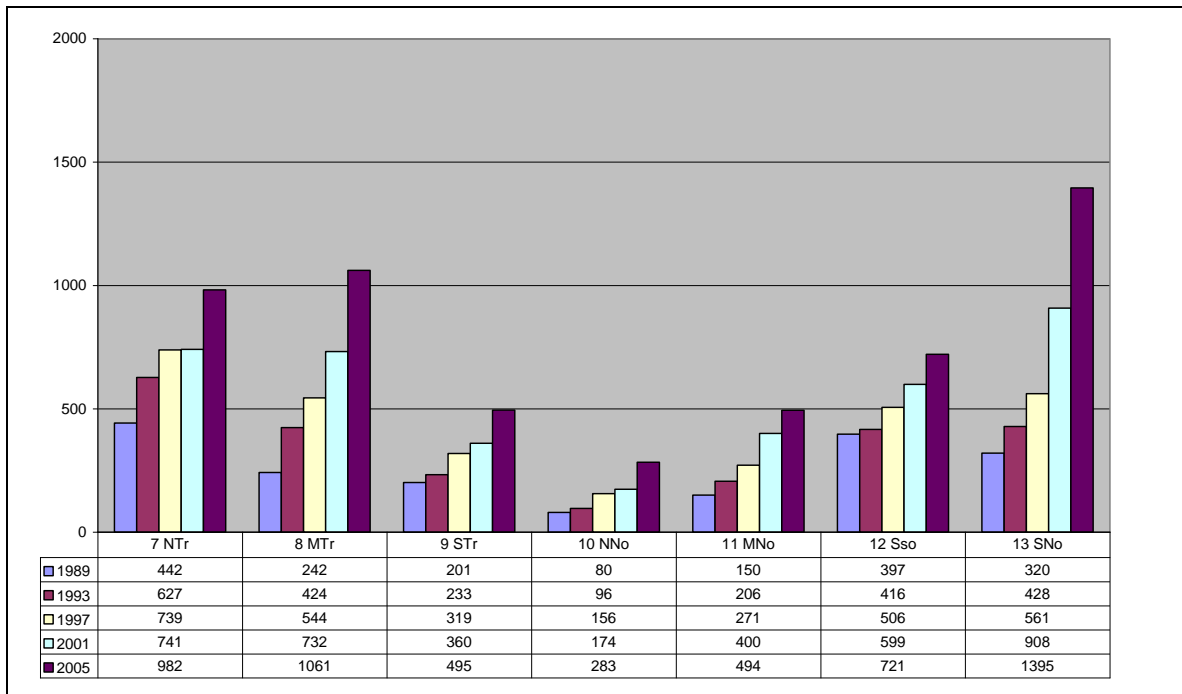
lohkat go vejolaš, muhto sáhttá maiddá i veara mearkkašit ahte biiret 1-6 dahke biiriid mat ledje Finnmárkku fylkkas).

Govadat 3.2a Jienastuslohku juohke biires válggain 1989-2005⁶

⁶ Boares válgabiiriid ollislaš namaid oaidná dán kapihtala Miellodus A.

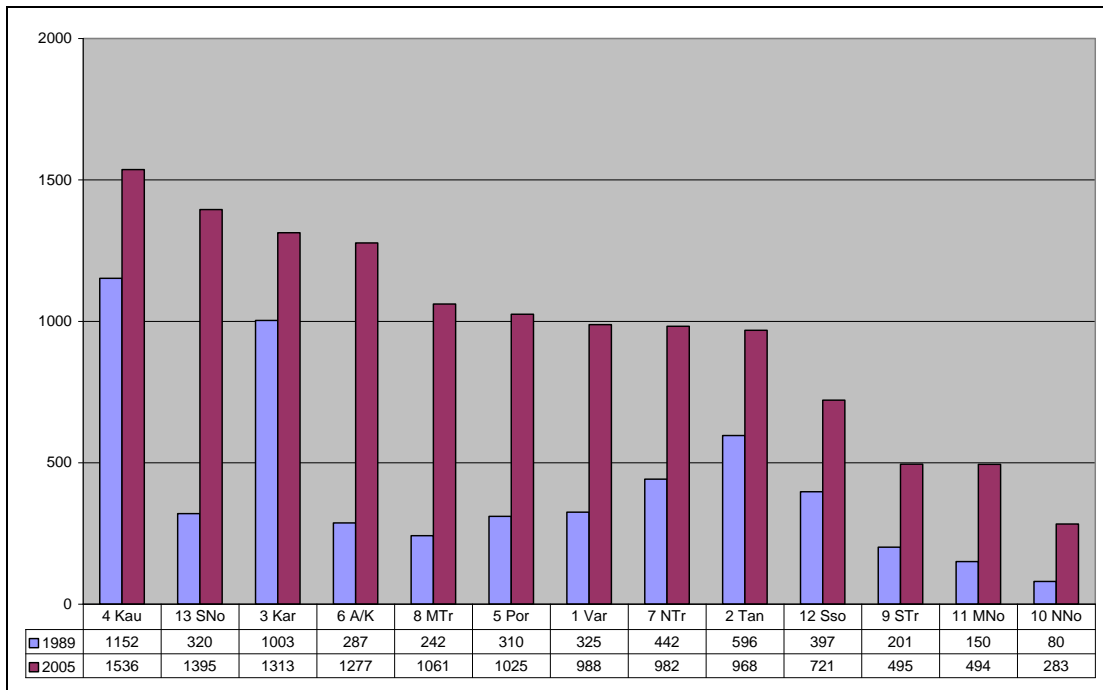
Govadat 3.2b Jienastuslohku juohke biires 7-13 válggain 1989-2005

Ovddit siiddu guokte govadaga govvidit ahte visot válggain jagiin 1989-2005 ledje Sámedikki jienastuslogus válgabiiredásis stuora rievddadeamit sihke go lea sáhka álgovuolggalaš sturrodagas ja rievddademiid mearis válggas válgii. Dáid rievddademiid eat nu vuđolaččat čielggat, muhto áiggi badjel dagahedje dat nuppástuhttima muhtin beliin álgovuolggalaš siskkáldas sturrodatdilálašvuodain biiriid gaskkas.

Oktiibuot čájehuvvo ahte leat muhtin muddui leamaš mihtilmas biiriid guovdásaš rievddadeamit gaskal vuosttaš sámediggeválgga jagi 1989 ja maŋemus válgga maid čadahedje “boares” válgavugiin 2005. Dát rievdamat šearrájit erenoamáš čielgasit go, nugo Govadat 3.3 čájeha, duššo geahččá dán guovtti válgga jienastuslogusturrodagaid. Govadat 3.3 juogustus lea biiriid sturrodagain jagis 2005.

Govadat 3.3 Jienastuslohku juohke biires válggain 1989 ja 2005, juhkkovuvvon biiriid sturrodagaid vuodul jagi 2005

Dát govadat govvida ahte ollu válgabiiret leat “lonuhan saji” jus buohtastahtá dakkár juogustusain mas vuodđun lea biiriid jienastuslohku dan guovtti válggas. Erenoamáš oidnosis lea Lulli-Norgga ja Áltá-Ráhkkerávju biiriid stuora ovdáneapmi, muhto maiddái Gaska-Romssas ja Porsánggus lei lassáneapmi mihtilmas.

Tabella 3.2 vuolábealde namuha daid eksplisihhta biirerievdamiid gaskal válggaid jagi 1989 ja 2005 sihke čielga loguin ja proseanttain.

Tabealla 3.2 Jienastuslohku juohke biires válggain jagi 1989 ja 2005, biiriid sturrodagaid mielde jagiin 1989 ja 2005. Rievdamat juohke biire jienastuslogu sturrodagas, gaskal válggaid jagi 1989 ja 2005, juhkkovuvvon biiriid rievdademiide lohkomeriin ja proseanttain dan guovtti válggas.

	Lohku 1989		Lohku 2005		Rievdan 89-05, lohku		Rievdan 89-05, pst
4 Guo	1152	4 Guo	1536	13 LNo	1075	6 Á/R	345
3 Kár	1003	13 LNo	1395	6 Á/R	990	8 GRo	338
2 Dea	596	3 Kár	1313	8 GRo	819	13 LNo	336
7 DRo	442	6 Á/R	1277	5 Por	715	10 DNo	254
12 Lsg	397	8 GRo	1061	1 Var	663	5 Por	231
1 Vár	325	5 Por	1025	7 DRo	540	11 GNo	229
13 LNo	320	1 Vár	988	4 Guo	384	1 Vár	204
5 Por	310	7 DRo	982	2 Dea	372	9 DRo	146
6 Á/R	287	2 Dea	968	11 GNo	344	7 DRo	122
8 GRo	242	12 Lsg	721	12 Lsg	324	12 Lsg	82
9 LRo	201	9 LRo	495	3 Kár	310	2 Dea	62
11 GNo	150	11 GNo	494	9 LRo	294	4 Guo	33
10 DNo	80	10 DNo	283	10 DNo	203	3 Kár	31

Tabealla 3.2 gurut bealli čájeha jienastuslogu *sturrodaga* juohke biires válggain 1989 ja 2005, erohallon biiriid *sturrodaga* nohkki loguide dain namuhuvvon válggain. Olgeš bealli čájeha jienastuslogu *sturrodaga rievdamiid* juohke biires gaskal 1989 ja 2005, erohallon biiriid rievdamiin, loguin ja proseanttain. Juoga maid galgá aiddostahttit Tabella 3.2:s lea ahte seamma biire lei stuorámus sihke jagi 1989 ja 2005, namalassii Guovdageaidnu (sullii 1.150 čálihuvvon jagi 1989 ja sullii 1.540 jagi 2005). Maiddá golbma unnimus biiret ledje ovttagat goappaš válggain. Dat ledje Davit Nordlándá (mii lassánii 80 rájes buori 200), Gaska-Nordlándá (mii ovdánii 150 rájes sullii 500) ja Lulli-Romsa (mii lassánii birrasiid 200 gitta goasii 500 rádjái). Biire mii lei čielga “nummár guokte” jagi 1989, Kárásjohka birrasiid 1000 diediheddjiinis, doalai 2005 sajis golmma bajimusa gaskkas loguin mii lei 1.310 jienastuslogus. Jagi 2005 lei Lulli-Norga šaddan goasii nubbin stuorámus biiren birrasiid 1.400 čálihuvvon olbmuin. Loguid hámis lei Lulli-Norga biire mas lei stuorámus lassáneapmi 1989 rájes 2005 rádjái. Lassáneami dahke 1.075 čálihuvvon olbmo, dahje goasii 340 %. Gaska-Romssa ja Áltá/Ráhkkerávju biiriin lei vástideaddji

lassáneapmi proseanttain. Dát guokte biire, mat 1989 ledje jur badjelis golmma unnimus biire, sajáiduvve jagi 2005 jur dan golmma stuorámusa vuollái. Čielgaseappot dadjon, Gaska-Romsa lassánii birrasiid 820 dieđiheddjiin – buori 240 rájes 1.060 rádjái – dan bottu go Áltá/Ráhkkerávju lassánii 990 – 287 rájes 1.277 rádjái.

Namuhanveara lea maiddáa ahte dan guovtti válgabiires mat ledje stuorámusat jagi 1989, namalassii Guovdageaidnu ja Kárášjohka, lei áigodagas unnimus lassáneapmi proseanttain (jur 30 %) ja litnásit lassáneapmi loguin. Maiddáa Lullisámeguovllus lei lassáneapmi proseanttain relatiiva unni; biire lei jagi 1989 viđat stuorámus birrasiid 400 dieđiheddjiin – jagi 2005 lei biire šaddan okta dain unnimusain birrasiid 720 dieđiheddjiin. Muđui ferte aiddostahttit ahte jagi 1989 ledje biiriin 7-13, namalassii biiriin Davvi-Romssas ja lullelis, oktiibuot sullii beali unnit čálihuvvon olbmo go biiriin Finnmárkku fylkkas, mat ledje biiret 1-6 (1.830 vs. 3.670). Jagi 2005 lei dieđiheddjiidoassi biiriin 7-13 lassánan sullii golbma njealját oassái Finnmárkku biiriid dieđiheddjiidlogus (5.430 vs. 7.110). Relatiivalaččat mearkkaša dat ahte dan bottu go jienastuslohku dan čieža biires olggobealde Finnmárkku oktiibuot lassánii goasii 200 %, lei dat dan guđa biires Finnmárkkus oktiibuot lassánan jur 100 %. Dat čujuha ahte jienastuslogu váldodeaddu fierai veaháš lullelii jagiin gaskal 1989 ja 2005.

Sámediggeválggaid jienastuslogu váldotrenda dan 13 boares válgabiires lei dasto ahte jienastuslohku lassánii buot biiriin, muhto ii seamma mutto. Sáhttet leat ollu ákkat jienastuslogu sihke generealla ja rievddadeaddji ovdáneapmái. Go genereallas ovdáneamis lea sáhka, de sáhtta okta ágga leat ahte lea leamaš bistevaš ja eatnánaddi beroštupmi Sámediggái, demokrátalaš idéan ja sámedipolitiikalaš ásaheami. Eará ágga sáhtta leat nuppástuvvon ipmárdusat – sihke indiviidadásis ja oktagas olbmuid áššáigullelaš birrasiin – das *maid mearkkaša* leat sápmelaš. Dakkár nuppástuvvon ipmárdusat sáhttet dasto buktit sihke lassánan *dovddasteami* ja *dohkkeheami* das ahte olmmoš ieš ja/dahje eará olmmoš julggašta iežas leat sápmelažžan, mii máksá ahte deavdá ovttá dain eavttuin mat leat go galgá dieđihit jienastuslohkui. Go jienastuslogulassáneapmi proseanttain lei unnimus dain biiriin main ledje eanemus dieđiheddjit jagi 1989 – namalassii “oktasuohkanbiiret” Guovdageaidnu ja Kárášjohka – de sáhtta dat čujuhit ahte ollu dan “potensiálas” mii lei jienastuslogu dieđiheamis doppe, gurrejedje jo dakka maŋnel Sámedikki ásaheami. Seamma ládje sáhttet muhtin geográfalaš guovlluid historjját, main lei eanet bistevaš ja/dahje báikkálaš váikkuhusaddi dáruiduhttin, dagahan ahte ádjánii guhkit

luvvet(-goahit) sávahahtti jienastuslohkopotensiála. Ovdamearkka dihte sáhtta dát leat okta ágga dan relatiiva lassáneapmái mii lei olles 345 % Álttás/Ráhkkerávjjus. Muhto lea maiddái muhtin áibbas eará hámat dilálašvuohta mas sáhtta leat mearkkašupmi jienastuslogu ovdáneapmái dain iešguđetge válgabiiriin. Jurddašit daid johtinrávnnjiid mat leat Norggas leamaš guhkit áiggiid. Johttimat boaittoealde báikkiin guovddáš sajiide, ja davvin luksa. Buot golmma válgabiires, mat lassánedje eanemusat jagi 1989 rájes 2005 rádjái, leat gávvogat mat guhká jo leat leamaš mihtilmas ovdánanguovllut: Áltá Álttás/Ráhkkerávjjus, Romsa Gaska-Romssas, ja Oslo ja guovllut dan lahkosis Lulli-Norgga biires. Gelddolaš boahttevaš prošeakta livččii danin guorahallat eanet man stuora oassi biiriid jienastuslogurievddademiin sáhtta ilbman fárremiid geažil biiriid gaskkas ja man ollu leat albma ilmmis odđa diediheamit.

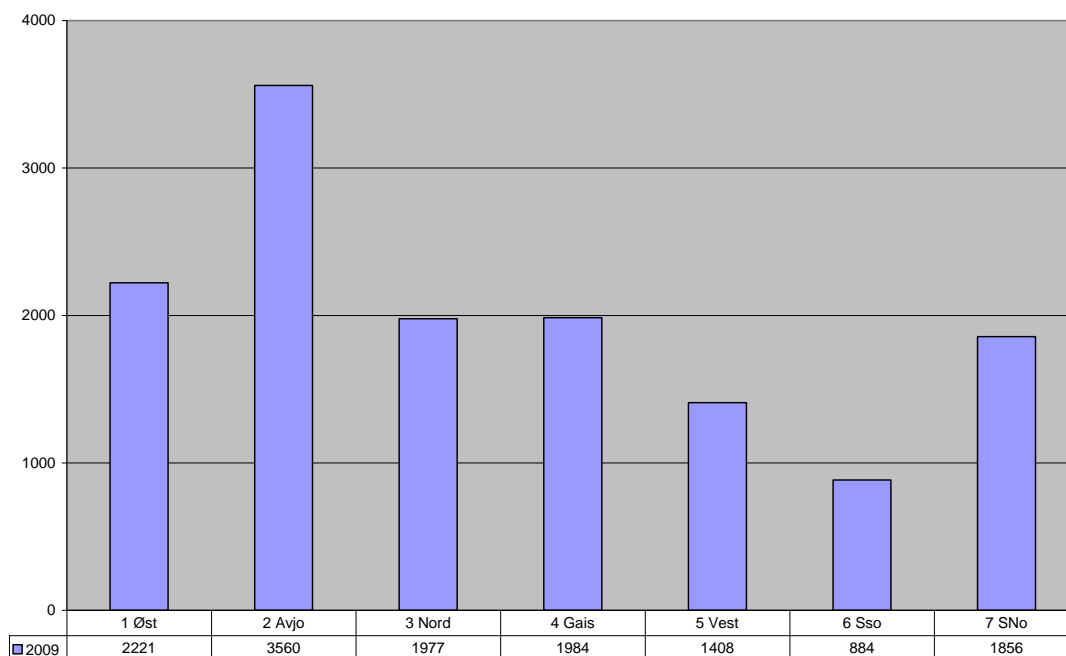
3.2.3 Jienastuslohku biiriin jagi 2009

Ovdalaš sámediggeválggaid jagi 2009 mearridedje dasto unnidit válgabiiriid logu 13 rájes čieža rádjái. Ain leat relatiiva stuora erohusat gaskal jienastuslogu mahtodagaid dain iešguđetge válgabiiriin, muhto dáid erohusaid váldet dál eanet demokrátalaččat vuhtii. Dan dahket vai juohke biire mandáhttalogu juohke válggas galgá sáhttit muddet biiriid relatiiva dieđiheddjiidlogu oasi ektui obbalaš jienastuslogus. Veardideami vuodđun atnet ovddit válgga jienastuslogu mahtodaga, buohtastahtton kap. 3. 4. 2 Fágálávdegotti raporttas (Sámediggi, 2007). Mandáhttajuogustus biriide 2009 válggas oaidnit Tabealla 3 vuolábealde. Mii jagi 2009 šattai jienastuslogu duohta mahtodat juohke válgabiirii dan čieža odđa válgabiires, oaidnit Govdagat 4a boahtte siiddus. Govadat 4b čájeha relatiiva mahtodatoktavuođa gaskal dan čieža biire.

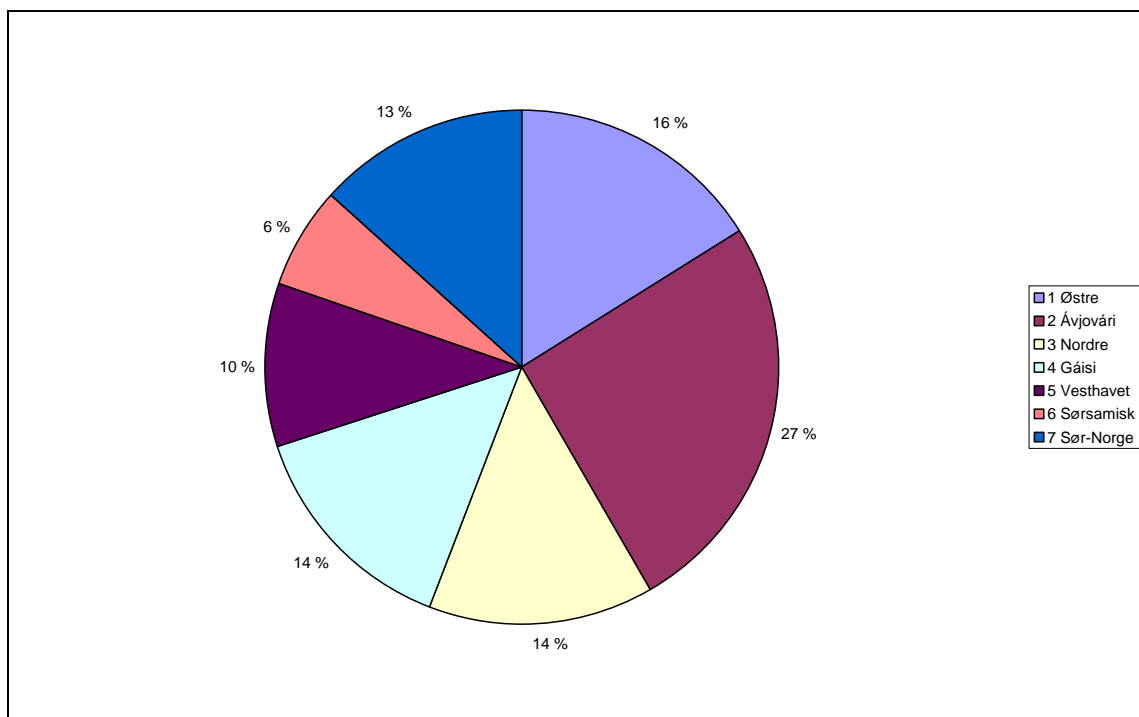
Tabealla 3.3 Válgabiiret sámediggeválggas ja mandáhtaid lohku juohke biires 2009

Biire	Mandáhttalohku jagi 2009
1 Nuortaguovllu válgabiire	6
2 Ávjovári válgabiire	9
3 Davveguovllu válgabiire	6
4 Gáisiguovllu válgabiire	6
5 Viesttarmeara válgabiire	5
6 Áarjel-Saepmie veeljemegievlie	3
7 Lulli-Norgga válgabiire	4

Govadat 3.4a Jienastuslohku juohke biires 2009 válggain

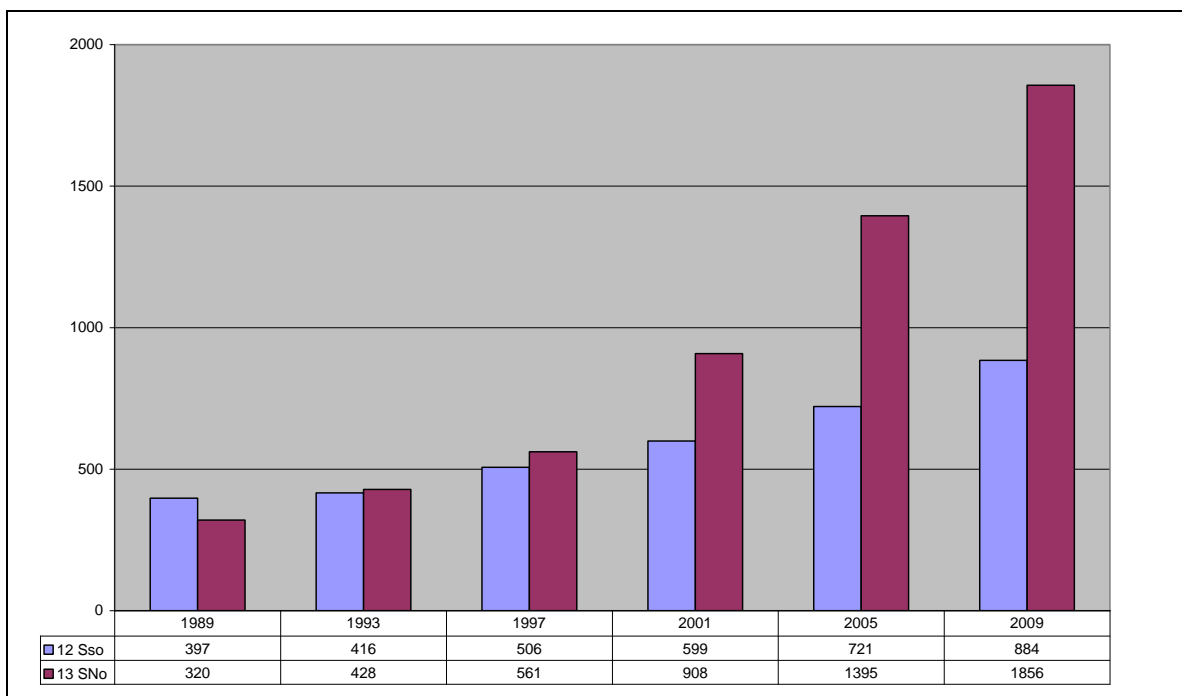
Govadat 3.4b Jienastuslohku juohke biires 2009 válggain. Proseanttat

Odđa válgabiiret 1-5 vástidit goasii dan guovllu maid biiret 1-11 dahke boares váлгаortnegis. Ii oktage dan viđa odđa biires ásahuvvon boares biiriid ovttahttimiin. Danin ii leat vejolaš njuolgut buohtastahttit muhtin dan biiriin 1-5 odđa biirehámádagas, muhtin biiriin 1-11 boares hámádagas. Vejolaš buohtastahttimiid ferte baicca dahkat “giehtaanulaččat”, bálldalastit daid suohkaniid, mat vástidit daid boares ja odđa biriid maid háliida guorahallat. Jus ovdamearkka dihte lea sávahahtti iskkat Ávjovári válgabiire ovdáneami áiggi badjel, de ferte dan dahkat loguid vuodul mat gullet dan golmma suohkanii Guovdageidnui, Kárášjohkii ja Porsáŋgui. De sáhtá earet eará gávdnat ahte jagi 1989 orui 43 % dain geat ledje čálihuvvon jienastuslohkui muhtin dán golmma suohkanis (2.344 olbmo 5.505 olbmoss). Jagi 2005 ledje Ávjovári válgabiires 27 % buot dieđiheddjiin, buohtastahtton Govadat 4b.

Go lea sáhka dan guovtti lulimus válgabiires, de lea nu ahte dat odđa biire 6 *Áarjel-Saepmie veeljemegeivlie* muhtin muddui vástida dan boares biire 12 *Lullisámeguovlu*. Seamma ládje vástida dat odđa biire 7 *Lulli-Norgga válgabiire* váldonjuolggaduslaččat boares biire 13 *Lulli-Norga*. Dáid biiriid lea danin vejolaš buohtastahttit vuosttaš válgga rájes jagi 1989. Nu dahká Govadat 3.5 vuollelis.

Govadat 3.5 Jienastuslohku dan guovtti lulimus válgabiires válggain 1989-2009

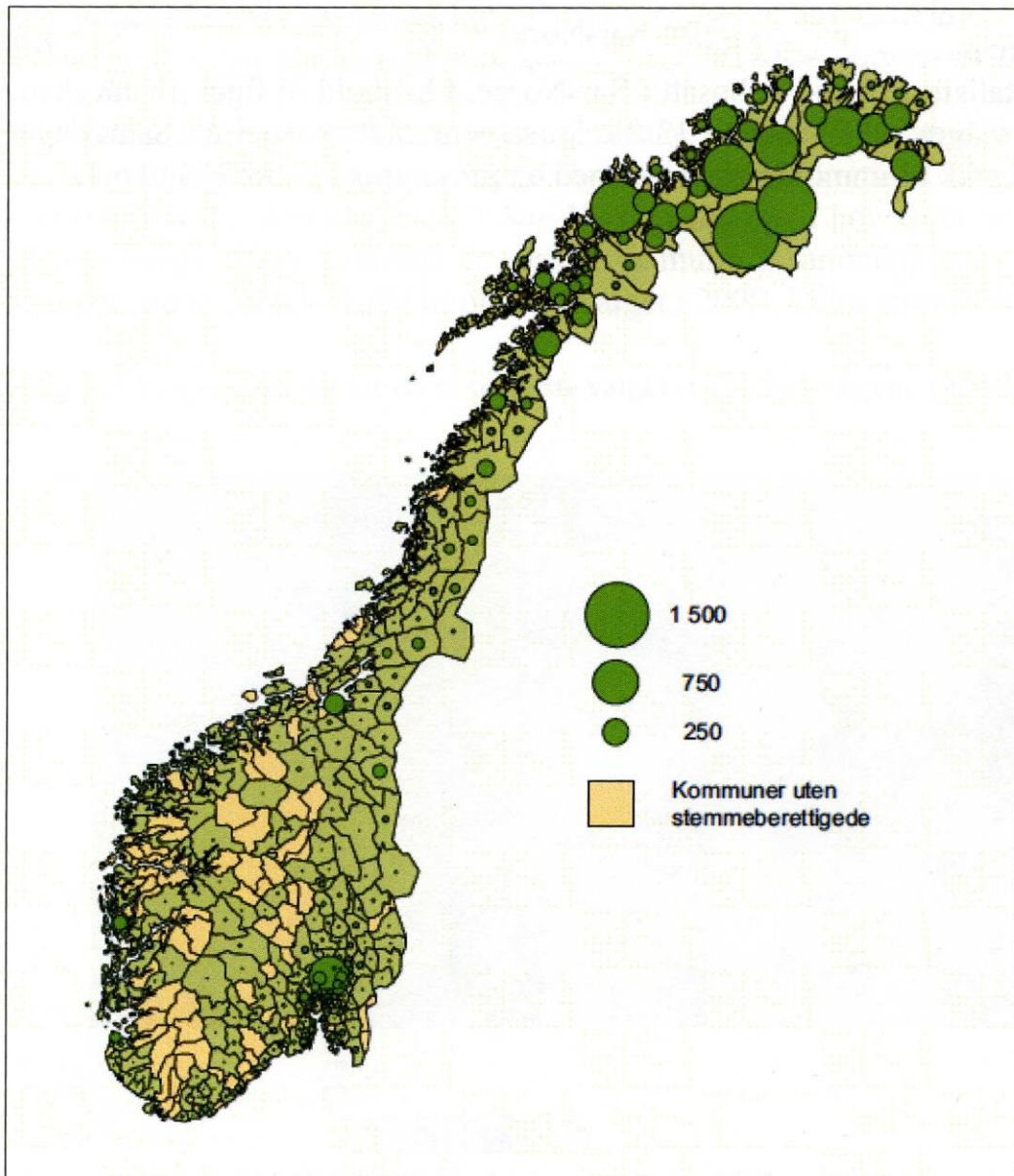
Govadat 3.5 čájeha ahte lea erenoamážit okta mearkkašahtti rievdan leamaš dán dihto guovttelot-jagi áigodagas. Dan bále go Lullisámeguovlu vuosttaš sámediggeválggas lei veaháš stuorát go Lulli-Norga biire, de jorgásii dát dilli juo 1993 válggain. Dan rájes lea rievdan duššo lassánan ja aivve fal Lulli-Norgga biirii buorren, mii jagi 2009 lei ožžon eanet go duppalit nu ollu diediheddjiid go Áarjel-Saepmie veeljemegievlie.

Dán oassekapihttala čoahkkáigeassun sáhttit dadjat ahte tendeansa dasa ahte Sámedikki jienastuslogu deaddu rievdá lullelii, jotkkii ain áigodagas 2005-2009. Jienastuslogu obbalaš ovdáneamis, mii lei 1.352 olbmo gaskal 2005 ja 2009 válggaid, lei Lulli-Norgga oassi 461. Lassáneapmi dán biires dagai dasto akto 34 % ollislaš jienastusloguovdáneami 1.352 olbmos ovdal 2009 válggaid. Áarjel-Saepmie veeljemegievlies lei go bálddastahtta, 12 % obbalašovdáneamis. Go guhkit áigeperspektiivvas geahččá, ledje vuosttaš sámediggeválggain jagi 1989 sullii 6 % buot jienastuslohkui čállojuvvon olbmot, orrume Lulli-Norggas. Govadat 3.4b muitala ahte dát oassi lei 2009 válggain lassánan 13 %. Lullisámeguovllu oassi Sámedikki jienastuslogus njiejai seamma áigodagas ovttain proseanta-čuoggáin; 7 % rájes 6 % rádjái.

3.3 Jienastuslohku suohkandásis 2005 ja 2009

Sámi statistihkka 2010-čállošis lea Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (2010) almmuhan čuovvovaš gártta jienastuslogu juogustusas suohkaniidda 2009 sámediggeválggain:

Kárta 3.1 Olbmot Sámedikki jienastuslogus 2009, juohke suohkanis

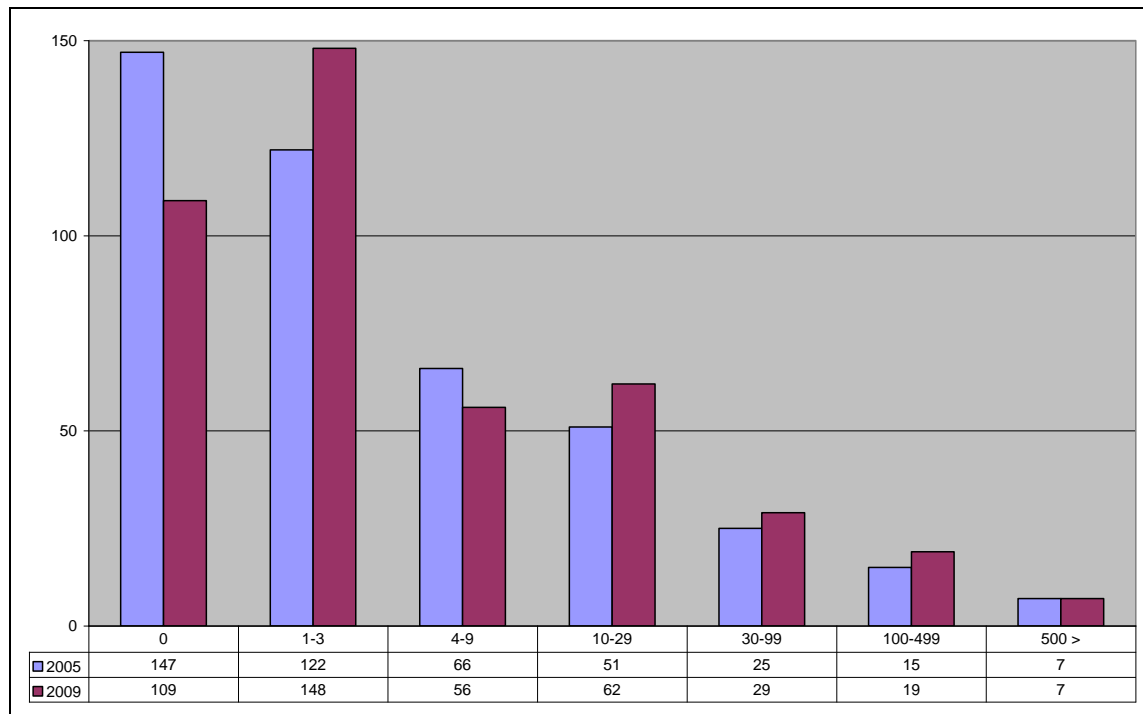
Gáldu: Sámi statistihkka 2010 (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat, 2010)

SGD gártta vuodul sáhtta gežidit njeallje váldotendeansa go lea sáhka jienastuslogu dieđiheddjiin, suohkaniidda juogustuvvon, Norgga sámediggeválggain 2009: 1) Gávdnogit suohkanat main olbmot, geat leat jienastuslogus, leat miehtá riikka. 2) Eanaš suohkanat main leat oallugat čálihan jienastuslohkui, leat dábálaččat davábealde Sáltoduoddara ja erenoamážit Finnmárkku fylkkas. 3) Leat relatiiva unnán norgga suohkanat mat leat oalát jienastuslogu čáliheddjiid haga. 4) Romssa, Bådådđjo, Troandin, Bergen ja Oslo gávpogiidda leat guovlluid mielde čoagganeamit dain geat leat čálihan jienastuslohkui. Dán oassekapihttalas ovdanbuktit vuđoleappot Sámedikki jienastuslogu, suohkaniidda juogustuvvon, válggain jagi 2005 ja 2009 (mat leat dat guokte válgga maidda odne gávdná kvalitehtasihkaraston vuodđodieđuid).

3.3.1 Suohkanat juhkkobjuvvon dan vuodul man oallugat leat čálihan jienastuslohkui

Govadat 3.6 vuolábealde leat riikka suohkanat juhkkobjuvvon dan vuodul man gallis guhtege suohkanis ledje čálihuvvon jienastuslohkui, sámediggeválggain jagiin 2005 ja 2009.

Govadat 3.6 Lohku suohkaniin main lei vassis oassi čálihuvvon jienastuslohkui jagi 2005 ja 2009.

Suohkaniid juogustit sáhtta diedusge dahkat mángga ládje. Go geahččá juste hámádaga dán govadagas, de oaidná ahte gaskal 2005 ja 2009 válggaid eai lean makkárge stuora substansiála rievdamat joavkkuin main ledje suohkanat main lei oalle stuora dieđiheddjiidlohku. Eanemus čalbmáičuohcci Govadat 6 lea ahte lohku suohkaniin, main eai lean dieđiheaddjit, njeijai 38, ja ahte lassánedje 26 eanet suohkana main leat gaskal okta ja golbma olbmo čálihan. Dasto ledje sihke 2005 ja 2009 čieža suohkana main ledje eanet go 500 dieđiheaddji. Muđui eará joavkkut, earet okta, lassánedje duššo mottiin suohkaniin. ⁷Beroštahtti lea maiddái gávnnahit ahte lohku suohkaniin, main unnimusat 30 ledje jienastuslogus, lassánii gávcciin jagi 2005 rájes 2009 rádjái. Gávccii suohkana rasttildedje dasto ráji maid ođđa váлгаortnegis leat bidjan vai sámediggejenasteaddjit muhtin suohkanis sáhttet jienastit válgabeaivvi (buohtastahttit maiddái Miiddus C). Muđui ledje jagi 2009 321 suohkana main lei unnimusat okta olmmoš geas lea jienastusvuoigatvuohta sámediggeválggas. Dán 321 suohkanis ledje 55 suohkana (17 %) main ledje unnimusat 30 čáliheaddji.

⁷ Namuhit ahte Norggas suohkaniid lohku njeijai 433 rájes jagi 2005, gitta 430 rádjái jagi 2009.

Dán 55 suohkaniin lei ankke oktiibuot olles 88 % olbmot, geat ledje jienastuslohkui čálihuuvon (12.266 dieđiheaddji ollislaš 13.890).

3.3.2 Jienastuslohku suohkaniin main ledje unnimusat 20 čálihan jienastuslohkui 2009

Dán oassekapihttala loahpas ovdanbuktit oasi jienastuslogudieduin dan 55 suohkana birra, main ledje unnimusat 30 jienastuslogus jagi 2009, ja dan 16 suohkana birra main seamma jagi ledje gaskal 20 ja 29 dieđiheaddji ja nu de lahkonedje “noaidevuoda” ráji, man rájes sámediggejienasteaddjit doppe sáhttet jienastit válgabeaivvi. Oktiibuot dahká dát 71 suohkana. Ovdanbuktima álggahit tabeallain mii vuosttažettiin čájeha suohkaniid jienastuslogusturrodaga válggain 2005 ja 2009, ja loguid nominealla rievdamiid dan guovtti válgga gaskkas. Dasto vel addá tabealla dieđuid das leago muhtin suohkan ollásit vai belohahkii oasálaš dan nu gohčoduvvon SED-guovllus (merkejuvvon * ja ** mearkkain suohkannummár ráidduin). SED-guovlu lea dat gustojeaddji geográfalaš doaimmaguovlu *Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegii* – ja dán guovllu atnet vuodđun Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga geográfalaš vuodđuduvvon sámi statistihkaide (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat, 2010). *FUOM! Suohkaniid, mat leat SED-guovllus, guorahallat erenoamážit boahte oassekapihttalis.*

Tabella 3.4 Sámedikki jienastuslogu diediheddjiid lohku jagi 2005 ja 2009 suohkaniin main ledje unnimusat 20 jienastuslogus jagi 2009. Lohku dain geain lei jienastanlohpi stuoradiggeválggain jagi 2009 suohkaniin mat leat ollásit dahje belohakkii oassin SED-guovllus. Biddjon dan maŋis gallis ledje registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui 2009.

<i>Suohkannr ./ SED-suo.</i>	<i>Namma</i>	<i>Jienastus- lohku 2005</i>	<i>Jienastus- lohku 2009</i>	<i>Rievdan 05-09, lohku</i>		<i>Stuoradikki jienastus- lohku 2009</i>	<i>Pst. ***</i>
<i>Eanet go 500 čálihuvvon (7)</i>		<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>Reivdan</i>			
2011 *	GUOVDAGEAIDNU	1536	1557	21		2211	70
2021 *	KÁRÁŠJOHKA	1313	1276	-37		2000	64
1902 **	ROMSA	842	994	152		** 48166	2
2012 **	ÁLTÁ	788	943	155		** 13003	7
2025 *	DEATNU	873	859	-14		2192	40
2020 *	PORSÁDGU	672	727	55		3068	22
0301	OSLO	534	623	89			
<i>100-499 innmeldte diedihuvvon (19)</i>		<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>RievdanE ndr.</i>			
2027 *	UNJÁRGA	350	377	27		699	50
2030 **	MÁTTA-VÁRJJAT	337	374	37		** 7009	5
1940 *	GÁIVUOTNA	365	347	-18		1738	21
2004	HÁMMÁRFEASTA	265	295	30			
2003	ČÁHCESUOLU	264	288	24			
1850 *	DIVTTASVUOTNA	246	272	26		1589	15
1938 *	IVGU	167	186	19		2393	7
2022 *	DAVVEŠIDA	184	175	-9		979	19
1913 **	SKÁNIT	170	175	5		** 2266	8
1601	TROANDIN	105	167	62			
2017 *	RÁHKKERÁVJU	147	159	12		830	18
1942	RÁISA	122	151	29			
1939 *	OMASVUOTNA	160	148	-12		1393	11
1805 **	NÁRVIIKA	121	147	26		** 13727	1
1943 *	NÁVUOTNA	120	123	3		1032	12
1833	RUOVAT	99	114	15			
1804	BÁDÁDDJO	88	113	25			
1901	HÁRŠTÁ	84	105	21			
1920 *	LOABÁT	89	102	13		789	11
<i>30-99 čálihuvvon(29)</i>		<i>2005</i>	<i>2009</i>	<i>Rievdan</i>			
1931	LEADGAVIIKA	78	95	17			
2019 **	NORDKÁHPPA	88	93	5		** 2360	4

2018 **	MUOSÁT	81	81	0	** 957	8
1201	BERGEN	53	77	24		
1640	PLASSJE	60	72	12		
2023 *	GÁDGAVIIKA	73	71	-2	767	10
0219	BÆRUM	52	62	10		
1919 *	RIVTTÁT	53	58	5	877	6
1933	BÁHCCAUVUOTNA	48	54	6		
1736 x	SNOASE	59	53	-6	x 1692	x 3
1841	FUOISKU	47	53	6		
1941	SKIERVÁ	48	52	4		
1925 **	ORJJEŠ-RÁISA	45	51	6	** 2497	2
0231	SKEDSMO	27	46	19		
1853 **	EVENÁŠSI	45	46	1	** 1047	4
1870	SUORTA	34	45	11		
2014 *	LÁHPPI	36	45	9	859	5
1103	STAVANGER	29	43	14		
1832	HEMNES	30	40	10		
1825	GRANE	36	38	2		
1924	MÁLATVUOPMI	30	38	8		
2015	ÁDKOLUOKTA	41	35	-6		
0602	DRAMMEN	19	33	14		
1739	RAAVRHVIJKE	32	33	1		
0230	LØRENSKOG	22	32	10		
0220	ASKER	16	31	15		
1702	STEINKJER	21	31	10		
1826	AARBORTE	28	31	3		
2028	BÁHCAUVUOTNA	21	30	9		
20-29 čálihuvvon (16)		2005	2009	Rievdan		
0235	ULLENSAKER	20	28	8		
1840	SALTDAL	20	28	8		
0706	SANDEFJORD	15	27	12		
1923	SIELLAKVUOTNA	20	27	7		
1936	GÁLSA	23	27	4		
2024	BEARALVÁHKI	22	26	4		
1849 **	HÁPMIR	19	25	6	** 1370	2
0106	FREDRIKSTAD	14	24	10		
1854	BÁLÁK	22	24	2		
0704	TØNSBERG	21	23	2		
1001	KRISTIANSAND	17	23	6		
1839	BÁIDÁR	23	23	0		
1871	ÁNDDIR	15	23	8		
1740	NAMSSKOGAN	16	22	6		
1824	VAAPSTE	21	22	1		
2002	VÁRGGAT	16	21	5		

* Olles suohkan lea SED-guovllus.

** *Oasit suohkanis leat SED-guovllus.*

*** *Ráidu muitala man stuora proseantaoasi Sámedikki jienastuslogu dieđiheddjiidlogus jagi 2009 dagai dan logus, geain lei jienastanlohpi stuoradiggeválggas seamma jagi .*

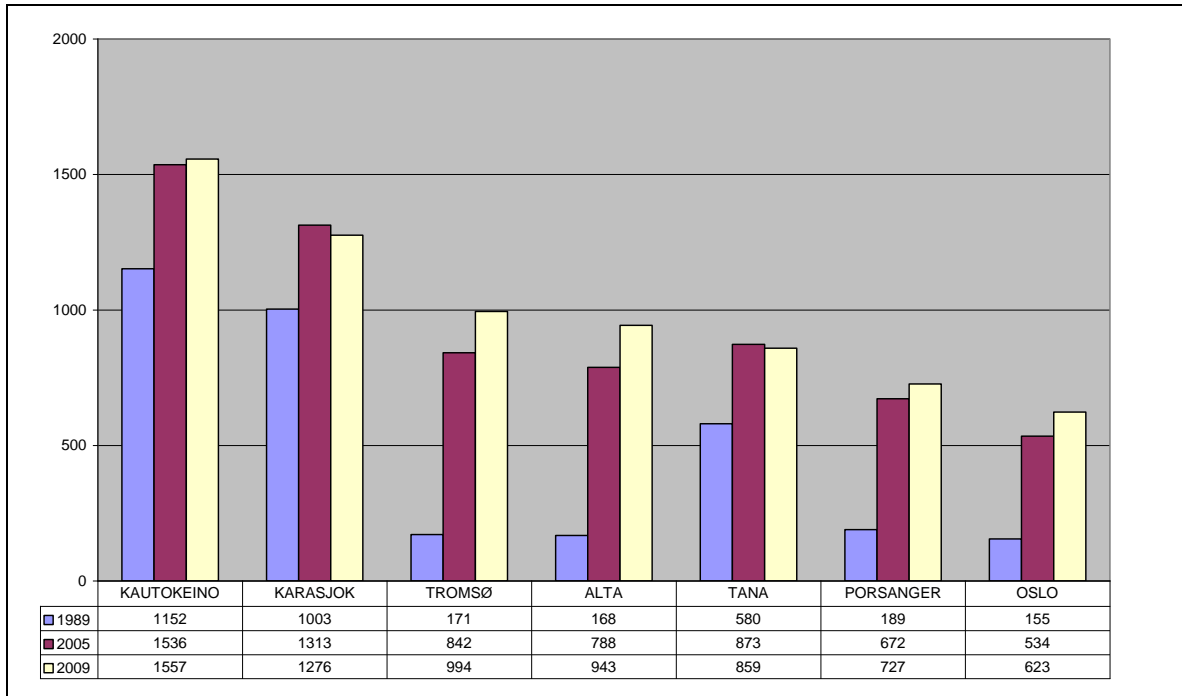
x *Suohkan ii leat SED-guovllus, muhto lea oassin Sámegeiela hálddašanguovllus.*

Go Tabealla 3.4 loguid galgá guorahallat, deattuhit vuot ain ahte ferte váldit vuhtii ahte leat máŋga dilálašvuoda mat sáhttet dagahit lassáneami dahje njiedjama Sámedikki jienastuslogus muhtin guovllus. Muhtin dehálaš oaidnočuokkis dán olis lea genereallas demográfalaš rievdan muhtin álbmoga mahtodagas, sohka bealijuogustusas ja ahkehámadagas. Dán kapihttala čálidettiin ii leat aŋkke leamaš vejolaš guorahallat juohke suohkana álbmotrievdamiid bienalaš dásis. Dás namuhit duššo mat dihto áiggis leat vissis suohkaniid dieđut, jienastuslogu loguin ja rievdamiin – nu ahte dat ii čadno demográfalaš dilálašvuodaide mat sáhttet váikkuhan dasa ahte logut leat nugo leat.

Tabealla 3.4 čájeha dan čieža suohkana mat spiehkastit daningo dain leat leamaš eanetgo 500 čálihuovvon Sámedikki jienastuslohkui sihke 2005 ja 2009 válggain. Dán čieža njunuš-suohkanis leat guokte suohkana mat leat liige bárrásat, go dain ledje badjel 1.000 dieđihuvvon goappaš gustojeaddji áigodagain. Dát leat Guovdageaidnu ja Kárášjohka, nappo dat guokte “oktasuohkanbiire” boares váлгаortnegis. Oktiibuot 2.833 dieđiheddjiin leaba Guovdageaidnu ja Kárášjohka mañemus válggas guovttá dahkan ovttá viđadasoasi (20%) jienastuslogu obbalaš dieđiheddjiidlogus. Goitge lei dát duššo birrasiid bealli dan 40 % mii lei dán guovtti suohkana ollislaš jienastuslohkooassi dalle go ledje sierra válgabiiret vuosttaš sámediggeválggas jagi 1989. Vihtta eará lahtus njunuš-čieža-suohkaniin jagi 2009, ledje gaskal 1000 ja 600 dieđiheddji. Válggas jagi 2005 rájes gitta 2009 válgga rádjái lei Romsa ja Áltá main lei stuorámuš lassáneapmi jienastuslogus, buriin 150 olbmui goappaš suohkaniin. Deatnu bealistis njiejai 14 olbmui, dan bottu go Kárášjohka massii 37 olbmo jienastuslogus. Oslo ovdánii sullii 90. Čieža stuorámuš suohkana, go lea loguin sáhka, oamastedje jagi 2009 oktiibuot oalle dárkilit beali buot dieđiheddjiin Sámedikki jienastuslogus, birrasiid 6.980 olbmo, obbalaš 13.890 olbmos. Maiddái historjjálaš geahčasteamis – dás máksá dat vuosttaš sámediggeválggas jagi 1989 rájes – leat dáhpáhuovvon stuora rievdamat dán čieža suohkana relatiiva mahtodagas ja jienastuslohkooasiin. Dat govviduvvo

Govadat 3.7 mii fáttmasta daid dihto suohkaniid respektiiva jienastuslogumahtodagaid válggain 1989, 2005 ja 2009.

Govadat 3.7 Jienastuslohku jagiin 1989, 2005 ja 2009 dan čieža suohkanis main ledje unnimusat 500 čálihuvvon jienastuslohkui 2005 ja 2009. Biddjon jagi 2009 jienastuslogu mahtodaga mielde

Govadat 3.7 čájeha ahte báikkálaš sámediggejienastuslogut Romssas ja Álttás eai duššo lean oalle ovtta stuoru dan golmma dihto válggas – goappašagain lei maiddá mihtilmas stuora ovdáneapmi. Dan guovtti báikki respektiiva proseanttalaš lassáneamit leat albma ilmmis leamaš birrasiid 580 % ja 560 %. Maiddá Oslo ja Porsángu leat ovdánan mihtilmasat, muhto goitge eai nu ollu go Romsa ja Áltá. Deanus ja Kárášjogas čájehuvvo gaskadássásaš relatiiva ovdáneapmi jagi 1989 rájes 2009 rádjái, ja veaháš njiedjan čielga loguin 2005 rájes 2009 rádjái. Dán oktavuodas ferte ankke atnit muittus ahte Kárášjoga gielddas čađat leat leamaš ollu eanet dieđiheddjit jienastuslogustis go Deanu gielddas.

Unnimusa rájes dán čieža stuorámus suohkanis, jienastuslogu dáfus , namalassii Oslo iežas 623 dieđiheddjiin, lei guhkes gaska boahnte suohkanii mii lei Unjárga 377 dieđiheddjiin. Dasto čuvvo suohkanat Máttá-Várjjat (374) ja Gáivuotna (347), Hámmárfeasta, Čáhcesuolu ja Divttasvuotna main buohkain lei gaskal 270 ja 300 jienastusloguineaset, dan bottu go njealji

suohkanis lei gaskal 190 ja 160 dieđiheaddji, namalassii Ivggus, Davvesiidnas, Skánihis ja Troandimis.

Oktiibuot ledje jagi 2009 obbalaččat 26 suohkana main ledje eanet go 100 báikkálaš sámediggejenastuslogus. Dáin ledje 24 Davvi-Norggas, juhkkjuvvon Finnmáarkui 11, Romsii ovcci ja Nordlándii njeallje. Dat guokte suohkana mat báhce ledje gávpogat Oslo ja Troandin. Eará “boares” gávpogat dan 26 gaskkas ledje Romsa, Nárviika, Bådádjo ja Hárštá, ja vel Hammárfeasta ja Čáhcesuolu. Muđui ja eanet obbalaččat, sáhtta vel dadjat jienastusloguid birra juohke suohkanis, ahte gaskal 2005 ja 2009 válggaid ledje 16 suohkana main jienastuslohku *lassánii* eanet go 20 dieđiheddjiin. Njealji suohkanis fas *njejai* jienastuslohku eanet go 10 dieđiheddjiin:

Tabealla 3.5 Suohkaniin main lei stuorámuš positiiva ja negatiiva nominealla rievdan jienastuslogus 2005-2009. Bidjon rievdamiid nominealla mahtodaga mañis

Suohkan-nr.	Namma	Jienastus-lohku 2005	Jienastuslohku 2009	Rievdan 05-09, pst	Rievdan 05-09, lohku
2012 **	ÁLTÁ	788	943	20	155
1902 **	ROMSA	842	994	18	152
0301	OSLO	534	623	17	89
1601	TROANDIN	105	167	59	62
2020 *	PORSÁDGU	672	727	8	55
2030 **	MÁTTA-VÁRJAT	337	374	11	37
2004	HAMMÁRFEASTA	265	295	11	30
1942	RÁISA	122	151	24	29
2027 *	UNJÁRGA	350	377	8	27
1850 *	DIVTTASVUOTNA	246	272	11	26
1805 **	NÁRVIIKA	121	147	21	26
1804	BÁDÁDJO	88	113	28	25
2003	ČÁHCESUOLU	264	288	9	24
1201	BERGEN	53	77	45	24
2011 *	GUOVDAGEAIDNU	1536	1557	1	21
1901	HÁRŠTÁ	84	105	25	21
1939 *	OMASVUOTNA	160	148	-8	-12
2025 *	DEATNU	873	859	-2	-14
1940 *	GÁIVUOTNA	365	347	-5	-18
2021 *	KÁRÁŠJOHKA	1313	1276	-3	-37

Eanetlohku suohkaniin main Sámedikki jienastuslohku ovdánii dán dihto áigodagas, ledje gávpotsuohkanat. Golbma dan 16 suohkanis main lei

nominealla jienastuslogu ovdáneapmi unnimusat 20, ledje lulábealde Sáltoodddara; Troandin, Bergen ja Oslo. Stuorámus lassáneapmi proseanttain lei Troandimis ja Bergenis, muhto maiddái Bådádjo ja Hárštá lassáneadje badjel 25 %. Dan njealji suohkana, mat masse eanet go 10 dieđiheadji, ledje buot nu gohčoduvvon guovllu-suohkanat mat ollislaččat gulle SED-guvlui. 3.3 Erenoamážit 26 SED-guovllu jienastuslogu birra

Dán oassekapihttalas geahčestit erenoamážit dan 26 suohkana mat ollásit dahje belohakkii leat nu gohčoduvvon SED-guovllus, buhtastahtton Tabealla 3.6 vuollelis.

Tabella 3.6. Diediheddjiidlohku Sámedikki jienastuslogus 2005 ja 2009. Lohku juohke suohkana olmuin geain lei jienastanlohpi stuoradiggeválggas 2009. Biddjon nu ahte čájeha dan guovtti jienastuslogu oktavuoda proseanttain.

Suohkann r. / SED-suoh.	Namma	Jienastus- lohku 2005	Jienastus- lohku 2009	Rievdan 05-09, lohku		Stuoradikki jienastus- lohku 2009	Pst. ***
2011 *	GUOVDAGEAIDNU	1536	1557	21		2211	70
2021 *	KÁRÁŠJOHKA	1313	1276	-37		2000	64
2027 *	UNJÁRGA	350	377	27		699	50
2025 *	DEATNU	873	859	-14		2192	40
2020 *	PORSÁDGU	672	727	55		3068	22
1940 *	GÁIVUOTNA	365	347	-18		1738	21
2022 *	DÁVVEIIDA	184	175	-9		979	19
2017 *	RÁHKKERÁVJU	147	159	12		830	18
1850 *	DIVTTASVUOTNA	246	272	26		1589	15
1943 *	NÁVUOTNA	120	123	3		1032	12
1939 *	OMASVUOTNA	160	148	-12		1393	11
1920 *	LOABÁT	89	102	13		789	11
2023 *	GÁNGAVIIKA	73	71	-2		767	10
1913 **	SKÁNIT	170	175	5		** 2266	8
2018 **	MUOSÁT	81	81	0		** 957	8
2012 **	ÁLTÁ	788	943	155		** 13003	7
1938 *	IVGU	167	186	19		2393	7
1919 *	RIVTTÁT	53	58	5		877	6
2030 **	MÁTTA-VÁRJAT	337	374	37		** 7009	5
2014 *	LÁHPPI	36	45	9		859	5
2019 **	DAVINJÁRGA	88	93	5		** 2360	4
1853 **	EVENÁŠŠI	45	46	1		** 1047	4
1902 **	ROMSA	842	994	152		** 48166	2
1925 **	ORJJEŠ-RÁISA	45	51	6		** 2497	2
1849 **	HÁPMIR	19	25	6		** 1370	2
1805 **	NÁRVIIKA	121	147	26		** 13727	1

* Olles suohkan lea SED-guovllus.

** Oasit suohkanis leat SED-guovllus.

*** Ráidu muitala man stuora proseantaoasi Sámedikki jienastuslogu diediheddjiidlohku jagi 2009 dagai logus mii muitala man oallugiin lei jienastanlohpi Stuoradiggeválggas seamma jagi.

SED-guovllu leat maiddái válddahan Tabella 3.4 Ágga manin das geahčestit SED-suohkaniid sierra, lea go dain lea erenoamáš sajádat, danin

go juste dain suohkaniin leat guovllut mat dahket geografalaš vuodu sámi statistihkkii. SED-guovllut SED-suohkaniin doibmet dasto muhtin lágan almmolaš definišuvdnan sámi ássanguovlluide.

Tabella 3.4 čájeha ahte dan ollislaš 26 suohkanis main jagi 2009 ledje eanet go 100 Sámedikki jienastuslogus, leat 18 mat ollislaččat dahje belohakkii gullet SED-guvlui. Muđui dan eará gávccii SED-suohkanis ledje gaskal 45 ja 95 jienastuslogus, earet Hamarøy suohkanis mas ledje 25. Oktiibuot lei dan 26 SED-suohkanis 9.411 olbmo jienastuslohkui čálihuvvon jagi 2009, vástideaddji 68 % visot jienastuslogu diediheddjiin. Ferte gal ankke dás deattuhit ahte jienastuslogudiediheddjiid suohkanguovdásaš logut gusket *olles* suohkaniidda. Suohkaniidda, mat duššo leat belohakkii SED-guovllus, eai dieđit erenoamážit man gallis suohkana diediheddjiin Sámedikki jienastuslogus, orrot siskkobealde ja olggobealde SED-guovllu. Dan ferte dasto sierra iskat.

Tabella 3.4 muitala erenoamážit man oallugiin, juohke SED-suohkanis, lei jienastanlohpi stuoradiggeválggas jagi 2009. Dasa lassin muitala man stuora proseantasaš oasi muhtin suohkana lohku Sámedikki jienastuslogus jagi 2009, dagai suohkana logus, olbmui geain lei jienastanlohpi stuoradiggeválggain seamma jagi. Dát diehtu lea gelddolaš daningo dan jáhkkit geažuhit man stuora oassi muhtin suohkana rávisolbmui (definerejuvvon sii geat leat badjel 18 jagi ja geain lea jienastanlohpi) leat välljen čálihii Sámedikki *válga* jienastuslohkui. Guorahaladettiin dán dili, ferte goitge vuhtii váldit ahte ii buohkain, geain lea jienastanlohpi sámediggeválggain, leat jienastanlohpi stuoradiggeválggain (buhtastahhte válgalágain §§ 2-1 ja 2-2 ja sámelága § 2-5). Ankke árvoštallat ahte loguid dáfus dan váikkuhusat eai leat suorát go ahte sámedigge- ja stuoradiggejienastusloguid buhtastahhtin sáhtta deavdit ulbmila mii lea dakkár buhtastahhtimiin.

Tabella 3.6 leat visot SED-suohkanat gesson Tabella 4 ja biddjon daid respektiiva proseantasaš mahtodagaid maŋis mat ihtet go suohkaniid loguid Sámedikki jienastuslogus 2009, čatná lohkui mii muitala man oallugiin suohkaniin lea jienastanlohpi stuoradiggeválggain seamma jagi.

Tabella 3.6 čájeha ahte jagi 2009 lei guđas dan 26 SED-suohkanis, čáliheddjiidlohku Sámedikki jienastuslogus jagi 2009, mii vástidii unnimusat 20 % dan logus man oallugiin suohkaniin lei jienastanlohpi stuoradiggeválggain seamma jagi. Vuot ain spiehkassit Guovdageaidnu ja

Kárásjohka erenoamáš alla árvvuiguin; respektiiva 70 % ja 64 %. Dasto čuvvot suohkanat Unjárga ja Deatnu, 50 % ja 40 %. Veaháš vuollelis listtus lea Porsángu ja Gáivuotna mat goappašagat deaivaba badjelaš 20 %.

Lea mearkkašan veara ahte dát guhtta suohkana leat seamma guhtta suohkana mat álgoálggus dahke *Sámegeiela hálddašanguovllu* dalle go guovllu almmolaččat lága bokte ásahedje jagi 1989. Hálddašanguovllu leat maŋnel viiddidan nu ahte dat maiddái sisttisoallá guokte eará suohkana SED-guovllus, namalassii Divttasvuona ja Loabáha (buohtastahte sámelága § 3 ja dasa gullelaš ásahusaid). Lassin dasa lea dál Snoase suohkan maiddái oassin giellaguovllus.⁸

Obbalaččat leat 13 suohkana main lohku Sámedikki jienastuslogus dagai unnimusat 10 % dan logus mii muitala geain lea jienastanlohpi stuoradiggeválggain 2009. Buot dát 13 suohkana leat ollislaččat oassin SED-guovllus. Nuppe geažis čájehuvvo ahte visot dat guhtta suohkana, main lohku lei unnit go 5 % dán oktavuodas, leat suohkanat mat duššo belohakkii leat oassin SED-guovllus.⁹

Čorgatvuoda dihte deattuhit ahte go dáinna lágiin buohtastahttit jienastusloguid, de diehtelasatge addá eanemus čielggasvuoda suohkaniin mat leat 100 % oassin SED-guovllus. Ollislaččat mielddisbuktá aŋkke diehtu Tabealla 3.6 ahte suohkaniid lohku ja sin oassi geat leat čálihuovvon Sámedikki jienastuslohkui ja sin gullelašvuolta SED-guovlui goit muhtin muddui oktiivástidit.

Nuppe dáfus: SED-guovlu ii leat mainnage lágiin stáhtalaš guovlu. Guovllu leat ollu gerddiid viiddidan dan rájes go dan ovdavázzii – Sámi ovdánahttininfoandda (SOF) geográfalaš doaibmaguovllu – ásahedje jagi 1976. Jahkegirjjis Sámi statistihkka 2010 (Statistihkalaš guovddášdoaimmahat, 2010) leat listtut mat muitalit movt suohkaniid logut,

⁸ Snoase suohkan ii leat oassi SED-guovllus. Tabealla 4 leat goitge váldán mielde ahte Soanse iežas 53, mat ledje čálihuovvon Sámedikki jienastuslohkui 2009, loguid dáfus dagai 3 % dain geain suohkanis lei riekti jienastit stuoradiggeválggas 2009. Muđui vástidit dat guhtta suohkana maid álggos namuheimmet, dan seamma guhtta suohkana gos eanemus respondeanttat, muhtin viidát biddjon dearvvašvuoda- ja birgenlágiguorahallamis suohkaniin main orro sápmelaččat ja dáččat 2003/2004 (SAMINOR-guorahallan), dieđihedje ahte sis lea sámi gullelašvuolta (Lund et al., 2007).

⁹ Dán oktavuhtii gullá maiddái ahte suohkaniid gaskkas olggobealde SED-guovllu ožžo Čáhcesuolu ja Hámmárfeasta alimus loguid, 7 % ja 8 % jagi 2009.

mat ollislaččat dahje belohakkii gullet dan definerejuvvon guvlui, leat lassánan viđa rájes jagi 1976 gitta 26 rádjái jagi 2009. Maiddái dát leat oasisit maid lea vuodđu guorahallat lagabui, sihke vuolgindási ja váikkuhusaid ektui.

3.4. Jienastuslogu sohkaabeale- ja ahkejuohku

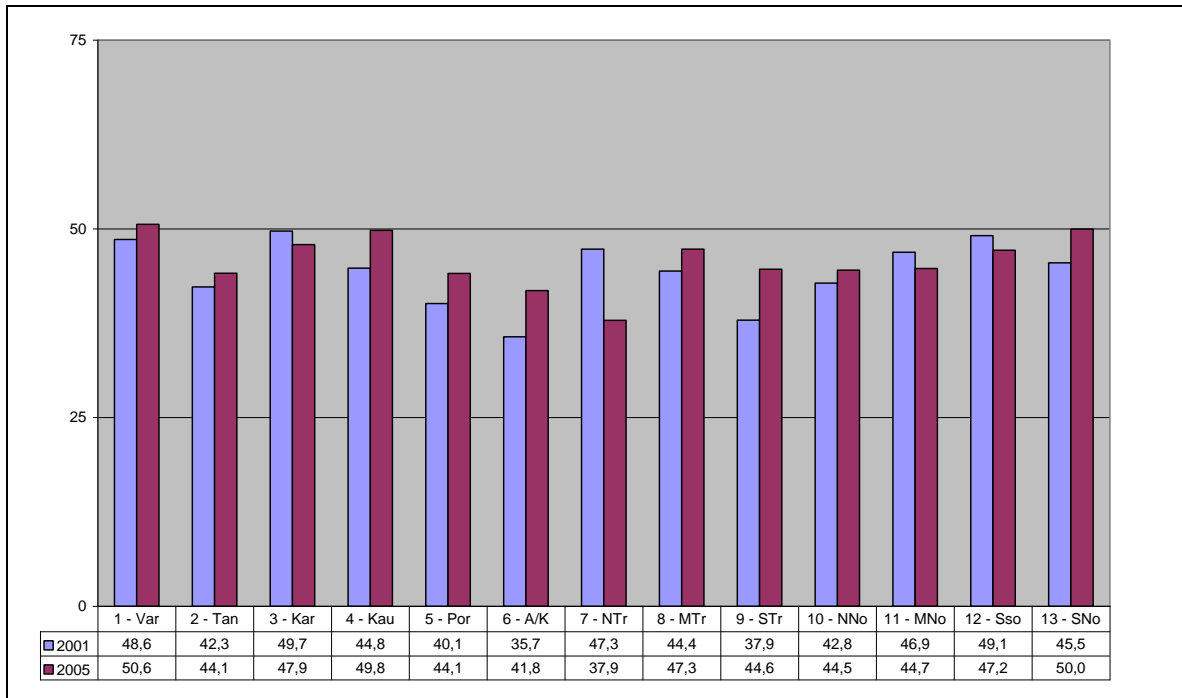
3.4.1 Nissonoassi oktiibuot 2001-2009 ja biriin 2001-2005

Jienastuslogu sohkaabealejuhkui eai leat sihkkaris logut golmma vuosttaš sámediggeválggain (Sámediggi, 2001). Golmma mañemus válggaid logut leat čallon Tabealla 7. Das bohtá ovdan ahte jienastuslogus lei unnán, muhto čielga dievdduid eanetlohku buot dain válggain. Nissonoassi lassánii veaháš áigodagas, muhto dušše veaháš badjelaš ovttá proseantta; 45,6 % rájes 46,9 % rádjái.

Tabealla 3.7 Jienastuslogu sohkaabealejuohku oppalaččat válggain 2001, 2005 ja 2009

	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievdduid eanetlohku lohku	Nisson lohku, pst.
2001	5401	4520	9921	881	45,6
2005	6752	5786	12538	966	46,1
2009	7380	6510	13890	870	46,9

Govadat 3.8. Jienastuslogu nissonoasit biriid mielde jagi 2001 ja 2005 ¹⁰

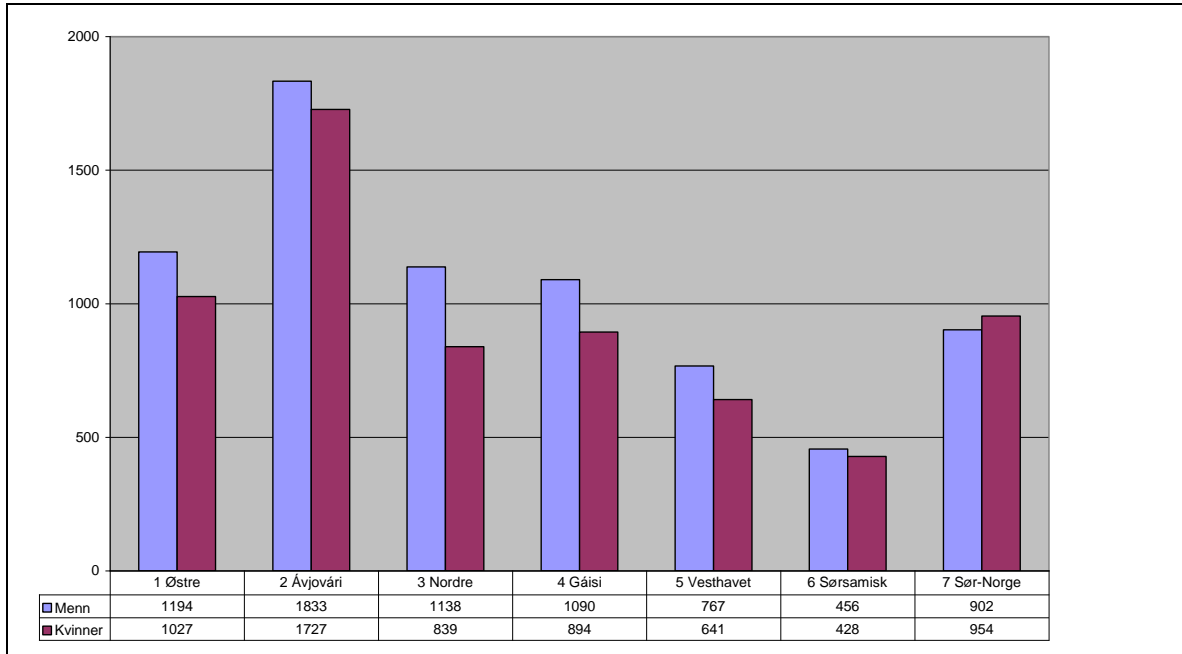
Govadat 8 bajábealde čájeha jienastuslogu nissonoasi biriid mielde dain 13 iešgudege “boares” biriin válggain 2001 ja 2005. Govadat čájeha ahte 2005 ledje guokte válgabiire main lei nissonoassi njuolgut daddjon 50 % (Guovdageaidnu ja Lulli-Norga), ovttá biires ges lei veaháš nisson eanetlohku (Várjjat). Viidásit boahťá ovdan ahte 2001 rájes 2005 rádjái njealji dan 13 biires njeijai nissonoassi. Eanemus njiedjan lei Davvi-Romssas olles 9,4 %. Seamma áigodagas lassánii nissonoassi biriin Lulli-Romsa, Áltá-Fálesnuorri ja Lulli-Norga, čuovvovaččat nu ollu go 6,7 %, 6,1 % ja 4,5 %. Goitge vaikko lei lassáneapmi, 2005-válggain lei Áltá-Fálesnuoris ja Davvi-Romssas vuolemusas nissonoassi Sámedikki jienastuslogus biriid ektui; čuovvovaččat 42 % ja 38 %.

¹⁰ Boares válgabiiriid olles namat leat dán kápihttala Mielddus A ja B.

3.4.2 Sohkaabealejuohku biriin ja suohkaniin jagi 2009

2009-válggain buktit ovdan sohkaabealejuogu čuovvovaččat veaháš dárkileappot, sihke válgabiire- ja suohkandásis. Álggos juhkui biiriid ektui. Dat govviduvvo gráfalaččat vuolábealde Govadat 3.9.

Govadat 3.9 Jienastuslogu sohkaabealejuohku biiriin jagi 2009

Govadat 9 čájeha ahte ovttá válgabiires lei nisson eanetlohku 2009, namalassii Lulli-Norga. Eanetlohku lei unnán, dat bohtá ovdan dárkileappot vuolábealde Tabealla 8:

Tabealla 3.8 Sohkaabealejuohku jienastuslogus 2009, oktiibuot ja juohke válgabiire ektui

	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Dievddut eanetlohku, lohku	Nisson-oassi, pst.
1 Nuortaguovlu	1194	1027	2221	167	46
2 Ávjovári	1833	1727	3560	106	49
3 Davveguovlu	1138	839	1977	299	42
4 Gáisi	1090	894	1984	196	45
5 Viesttarmearra	767	641	1408	126	46
6 Áarjel-Saepmie	456	428	884	28	48
7 Lulli-Norga	902	954	1856	-52	51
Oktiibuot	7380	6510	13890	870	53

Tabella 3.8 čájeha ahte Lulli-Norgga nisson eanetlohku lei dušše okta proseanta, dahje 52 olbmo loguid mielde. Proseanttaid mielde lei Ávjovári válgabiire 49 % nissonosiin, dásálagaid Lulli-Norgga biriin sohkaaledássetvuodas. Dat lei goitge nuppelágan ovddabealmearkkain, danne go Ávjováris lei dievdduid eanetlohku 106.

Unnimus erohus dievdduid ja nissoniid logu gaskkas lei loguid mielde unnimus biires, Áarjel-Saepmie válgabiires. Unnimus dásseárvu sohkalediid gaskkas – sihke proseanttaid mielde ja čielga loguiguin – lei Davveguovllu válgabiires. Dilli doppe heive maiddá dan ektui go boares biiriin Áltá-Fálesnuoris ja Davvi-Romssas jagi 2005 “eai lean buorit” logut čujuhuvvon nissonosiide biriin.

Dainna navdimiin ahte álbmogiin dihto sturrodaga badjel dábálaččat leat sullii ovttamađe dievddut ja nissonat, de lea ágga vuordit ahte maiddá Sámedikki sohkaalátovddasteaddji jienastuslogus galggašii dakkár sohkaalejuohku. Duohtavuodas lea baicca duodaštuvvon ahte mángga suohkanis ii leat 50/50 sohkaale juohku. Nu lea dávjá nu gohčoduvvon guovllu-suohkaniin. Dakkár demográfalaš faktaid ferte váldit vuhtii go sohkaalejuogu Sámedikki jienastuslogus galgá árvvoštallat lagat geográfalaš dásis.

Nugo namuhuvvon, de ii lean dán kápihttala barggus vejolaš guorahallat báikkálaš álbmotstruktuvrraid bienalaš dásis. Muhto go jienastuslogu sohkaaledássetvuolta lea áigeovuodilis temá duos dás ain, de leat goitge atnán ávkkálažžan kápihttalis fátmastit oppalašgeahčastaga suohkaniin main 2009 válggain lei *unnimus sohkaaledássetvuolta ráinnas loguiguin*–beroškeahttá állaniigo dássetvuolta nissoniid dahje dievdduid ektui. Oppalašgeahčastagas leat guokte tabella mat leat vuollelis (nissonoassi proseanttaid mielde lea tabellain, muhto dat lea unnán substánsalaš beroštumis dokko gokko leat unnán olbmot jienastuslogus).

Tabella 3.9a vuolábealde čájeha suohkaniid main jagi 2009 lei dievdduid eanetlohku unnimusat 15 olbmui Sámedikki jienastuslogus.

Tabella 3.9a Jienastuslohku 2009: 21 suhkana main lea dievdduid eanetlohku unnimusat 15 olbmuin. Nominála dievdduid eanetlogu ektui.

Suohk-nr.	Namma	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Nisson-oassi, pst	Dievdduid-eanetlohku, lohku
2012 *	ÁLTÁ	516	427	943	45	89
2025 *	DEATNU	467	392	859	46	75
1938 *	IVGU	128	58	186	31	70
1940 *	GÁIVUOTNA	207	140	347	40	67
2021 *	KÁRÁŠJOHKA	670	606	1276	47	64
2022 *	DAVVEŠIIDA	109	66	175	38	43
2020 *	PORSÁDGU	385	342	727	47	43
1943 *	NÁVUOTNA	81	42	123	34	39
2027 *	UNJÁRGA	207	170	377	45	37
1805 **	NÁRVIKA	91	56	147	38	35
2017 *	FÁLESNUORRI	97	62	159	39	35
1850 *	DIVTTASVUOTNA	153	119	272	44	34
2004	HÁMMÁRFEASTA	164	131	295	44	33
1833	RUOVAT	70	44	114	39	26
1939 *	OMASVUOTNA	86	62	148	42	24
2015	ÁKDOLUOKTA	29	6	35	17	23
1942	RÁISA	86	65	151	43	21
2018 **	MUOSÁT	50	31	81	38	19
1913 *	SKÁNIT	96	79	175	45	17
1853 **	EVENÁŠŠI	31	15	46	33	16
2014 *	LÁHPPI	30	15	45	33	15

Tabella 3.9a čájeha ahte 21 suohkaniin, lea dušše Hámárfeasta, Rana, Ákñoluokta ja Ráisa mat eai leat nu gohčoduvvon SED-suohkanat. Dat “sierralágan suohkanat” leat goitge buohkat Davvi-Norggas. Tabella čájeha dasa lassin máŋga dan 21 suohkanis nissonoasi bures vuollel 40 %. Tabella 3.9a čájeha viidáseappot ahte go dievdduid eanetlohku mihtiduvvo ráinnas loguid ektui, de Álttás leat heajumus logut. Deanus nubbin heajumus, ja de Ivvgus. Ferte fas deattuhuvvot ahte suohkaniin main lea stuora dievdduid eanetlohku ráinnas loguid ektui, ii dárbbáš leat heajumus sohkaabeale dássetvuolta proseanttaiguin. 2009 guoskkai dat nugo Detnui ja Kárášjohkii. Goappaš suohkaniin lei jur dan sturrosaš ollislaš jienastuslohku ahte dievdduid eanetlohku dagai dain "dušše" golbma proseanta, dat mearkkaša ahte suohkaniin lei seamma sohkaabealedássetvuolta go Sámedikki jienastuslogus oktiibuot.

Muhto vaikko dievdduid eanetlohku lea dábáleamos, de leat muhtun moadde suohkana main lea nisson eanetlohku jienastuslogus. Suohkanat main lea stuorimus nominála nisson eanetlohku ovdanbukto Tabealla 3.9b.

Tabealla 3.9b Jienastuslohku 2009: 20 suohkana nisson eanetlohku, unnimusat 5 olbmuin. Nominála dievdduid eanetlogu ektui

Suohk-nr.	Namma	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot	Nisson-oassi, pst	Dievdduid-eanetlohku, lohku
1901	HÁRŠTÁ	45	60	105	57	-15
2003	ČÁHCESUOLU	137	151	288	52	-14
1870	SUORTA	16	29	45	64	-13
0602	DRAMMEN	10	23	33	70	-13
0301	OSLO	306	317	623	51	-11
1702	STEINKJER	10	21	31	68	-11
1601	TROANDIN	79	88	167	53	-9
1860	VESTVÅGØY	4	13	17	76	-9
0101	HALDEN	3	12	15	80	-9
1902 **	ROMSA	493	501	994	50	-8
0501	LILLEHAMMER	4	12	16	75	-8
0217	OPPEGÅRD	3	11	14	79	-8
0226	SØRUM	3	11	14	79	-8
0904	GRIMSTAD	1	8	9	89	-7
0219	BÆRUM	28	34	62	55	-6
0417	STANGE	4	10	14	71	-6
1736	SNOASE	24	29	53	55	-5
0228	RÆLINGEN	5	10	15	67	-5
1703	NAMSOS	2	7	9	78	-5
0403	HAMAR	1	6	7	86	-5

Bajimusas Tabeallas 3.9b leat gávpogat Hárštá ja Čáhcesuolu ja maiddái mánga eará suohkana tabeallas leat gávpogat. Dasa lassin oaidnit ahte olles 15 dan 20 suohkanis main lei namuhan veara nisson eanetlohku, leat lulábealde Sáltođuoddara. Go buohtastahtá Tabeallain 3.9a de lea mearkkašahtti ahte nisson eanetlogut leat loguid mielde aivve vuollelis go dievdduid eanetlogut. Vel eanet mearkkašahtti lea go measta buot suohkanat main lei namuhan veara dievdduid eanetlohku 2009, leat ollislaš dahje belohahkii SED-suohkanat, dušše okta suohkaniin mas lei nissoneanet lohku lei dakkár. Muhto dat leage maiddái gávpotsuohkan Romsa.

Loahpalaččat dán vuollekápihttalis sáhtta čujuhit aiddolašvuhtii mii ii boađe ovdan namuhuvvon tabeallain: Dan suohkanis mas leat čielgasit eanemusat čálihuvvon Sámedikki jienastuslohkui, namalassii Guovdageainnus, doppe lea sohka bealedássetvuolta njuolgut daddjon 50/50: 778 dievddu ja 779 nissona. Muđui boahdá maiddá ovdan čuovvovaš vuollekápihttaliin ahte govvideapmi jienastuslogu nissonvái livuodas oidno mángga ládje go váldá vuhtii jienastuslogu čáliheddjiid *agi*.

3.4.3 Jienastuslogu ahkečohkkehus oktiibuot jagiid 2005 ja -09

Jienastuslogu ahkečohkkehusa leat maiddá jagiid mielde fokuseren, vaikko vel eai nu ollu go juogu gaskal nissoniid ja dievdduid. Sis geat leat áiccalmahtán ahkemiid orru leamaš eanemus beroštupmi dasa ahte lea dárbu jámma nuoraid bestemii jienastuslohkui.

Sámedikki válganjuolggaduslávdegotti raportta mielde (Sámediggi, 2001) ledje 2001-válggain 4 % olbmui jienastuslogus vuollil 25 jagi. Dat lea okta unnán dieđuin mat leat oažžumis jienastuslogu ahkejuogu birra ovdal jagi 2005. Čuovvovaččat ovdanbuktit muhtun loguid mat gávdnojit jienastuslogu ahkejuogu birra válggain jagiid 2005 ja 2009. Boahhte vuollekápihttalis lea maiddá čielggadus sohka beale juogus iešguđet ahkejoavkkuin.

Čállin bottus ii lean vejolaš oažžut ahkedata biiredásis. Ovdanbuktimat leat dasto Sámedikki jienastuslogu ollislaš dilálašvuoda birra. Vuolggasadji ovdanbuktimiidda leat logut mat leat bájuhuvvon Tabealla 10. Ahkejoavkkuid juohkin dan tabeallas leat nugo SGD almmolaš válgastatistihka joavkojuohkin lea.¹¹

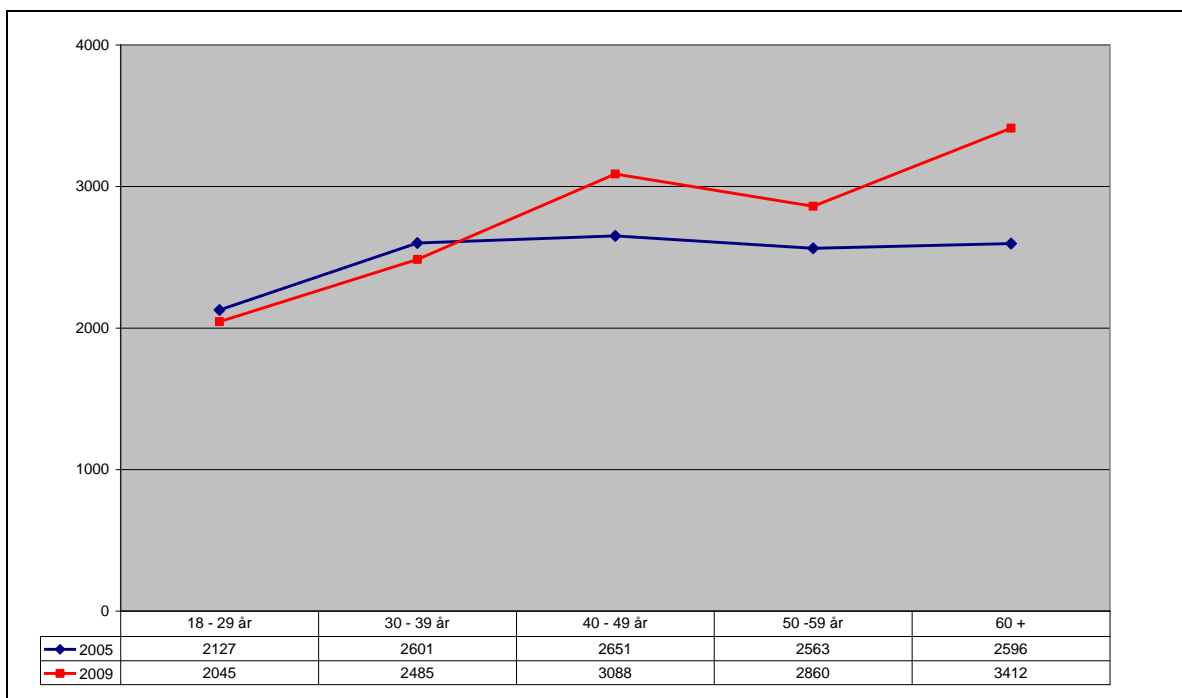
¹¹ Meroštallama nissoniin ja dievdduid iešguđege ahkejoavkku ektui, lea dahkan Yngve Johansen, Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku čáli.

Tabealla 3.10 Jienastuslogu ahke -ja sohkaabealečohkkehus jagiid 2005 ja 2009

<i>Ahke-joavkkut</i>	2005				2009			
	<i>Dievd.</i>	<i>Nis.</i>	<i>Ahke-oassi, pst.</i>	<i>Nisson-oassi, pst.</i>	<i>Dievd.</i>	<i>Nis.</i>	<i>Ahke-oassi, pst.</i>	<i>Nisson-oassi, pst.</i>
18 - 21 ár	275	347	5	56	142	213	3	60
22 - 25 ár	362	400	6	52	351	459	6	57
26 - 29 ár	377	366	6	49	422	458	6	52
30 - 39 ár	1339	1262	21	49	1251	1234	18	50
40 - 49 ár	1450	1201	21	45	1658	1430	22	46
50 -59 ár	1532	1031	20	40	1639	1221	21	43
60 +	1417	1179	21	45	1917	1495	24	44
Oktiibuot	6752	5786	100	46	7380	6510	100	47

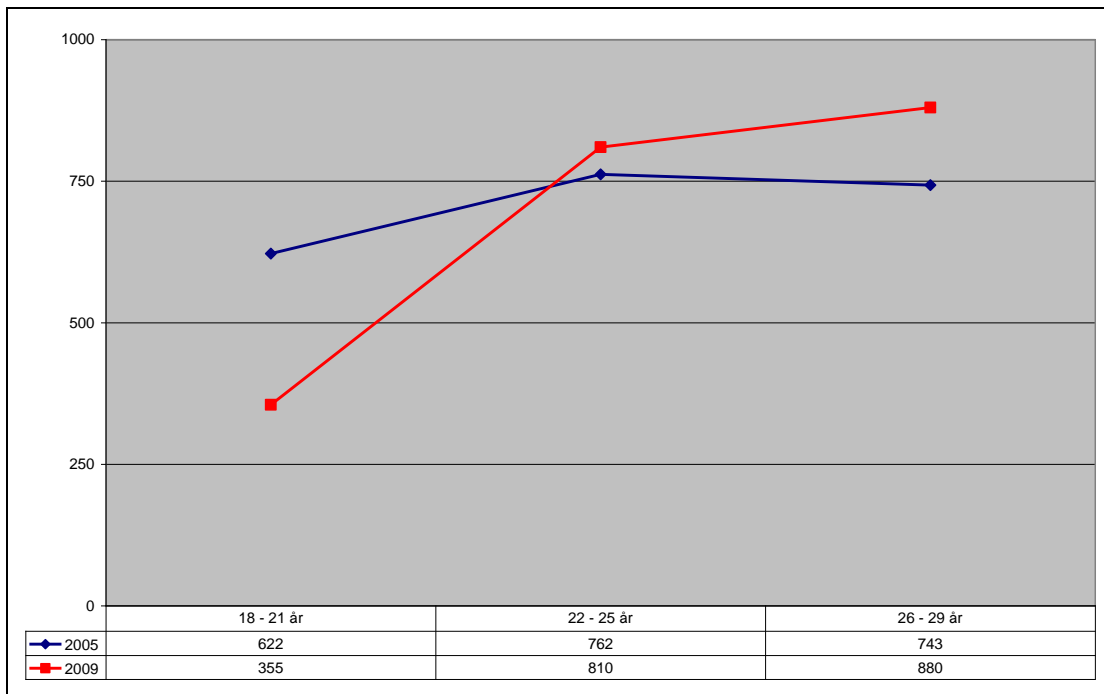
Go váldá vuhtii jienastuslogu oppalaš ahkejuogu, de čájeha Tabealla 3.10 vuosttažin ahte 2005 rájes 2009 rádjái njiejai oassi áibbas nuorra jienastuslogu čáliheddjiin 5% rájes 3 % rádjái. Seammás lassánedje čáliheaddjit agis badjel 60 jagi 21 % rájes 24 % rádjái. Dat orru mearkkašeame ahte jienastuslogu ollislaš ahkejuohku dan njealji jagis duvdásii veaháš eanet boarrásiid beallai. Gráfalaš govvádus mas Tabealla 3.10 golbma nuoramus ahkejoavkku leat časkon oktan joavkun, mas leat sii vuolled 30 jagi, duodašta dan tendearssa:

Govadat 3.10 Jienastuslogu ahkejuohku oktiibuot jagiid 2005 ja 2009

Govadat 3.10 govahallá erenoamážit guokte dilálašvuoda, namalassii jienastuslogu lassáneami olbmui badjel 60 jagi ja ahte lea unnit besten olbmui vuollil 30 jagi 2009 go 2005. Mañemus namuhuvvon dilálašvuodta boahdá ovdan čielgaseappot go ahkejoavku 18-29 mii ráhkaduvvui Govadat 10 geavaheapmái, “biddjo eret” golmma ahkejovkui nu mo ledje álgoálggus, dan odđa Govadat 11. Buot dát joavkkut fáttmasta sin geat ledje vuosttašgearddi jienasteaddjit válggain 2001, 2005 ja 2009:

Govadat 3.11 Jienastuslogu ahkejoavkkut 18-21, 22-25 ja 26-29 jagi jagiid 2005 ja -09

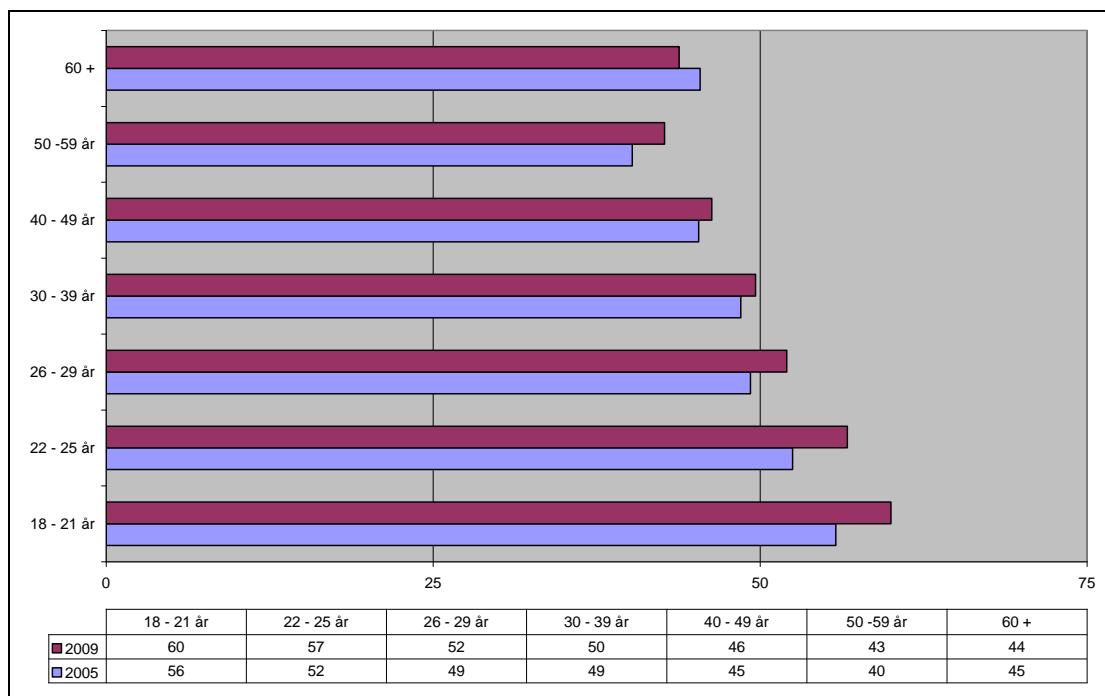

Govadat 3.11 čájeha ahte vuosttašgearddi jienasteddjiid besten jienastuslohkui–nappo sii ahkejoavkkuin 18-21 jagi–lei mihá unnit jagi 2009 go 2005. Muhto Govadat čájeha maiddái ahte 2009 lei lassáneapmi dan guovtti eará ahkejoavkkus vuollel 30 jagi. Dat orru mearkkašame ahte jagiid 2005-2009 ain bestejedje sin geat ledje vuosttašgearddi jienasteaddjit guovtti ovddit válggain. Vaikko 2005 lei “sierralágan válga” erenoamáš stuora mobiliseremiin jienastuslohkui, de čujuha Govadat 3.11 ahte nuorat eai soaitte čálihit Sámedikki jienastuslohkui vuosttaš jagiid mañnil go leat deavdán 18 jagi.

3.4.4 Jienastuslogunissonoassi ahkejoavkkuid ektui jagii 2005 ja 2009

Dilálašvuolta maid erenoamážit soaitá gánnáhit mearkkašahhtit Sámedikki jienastuslogu ahke -ja sohkabealejuogu ektui, lea ahte orru rievdagohtán stuorit nissonoassái erenoamážit nuoramus jahkebuolvvain. Govadat 12 govahallá dan:

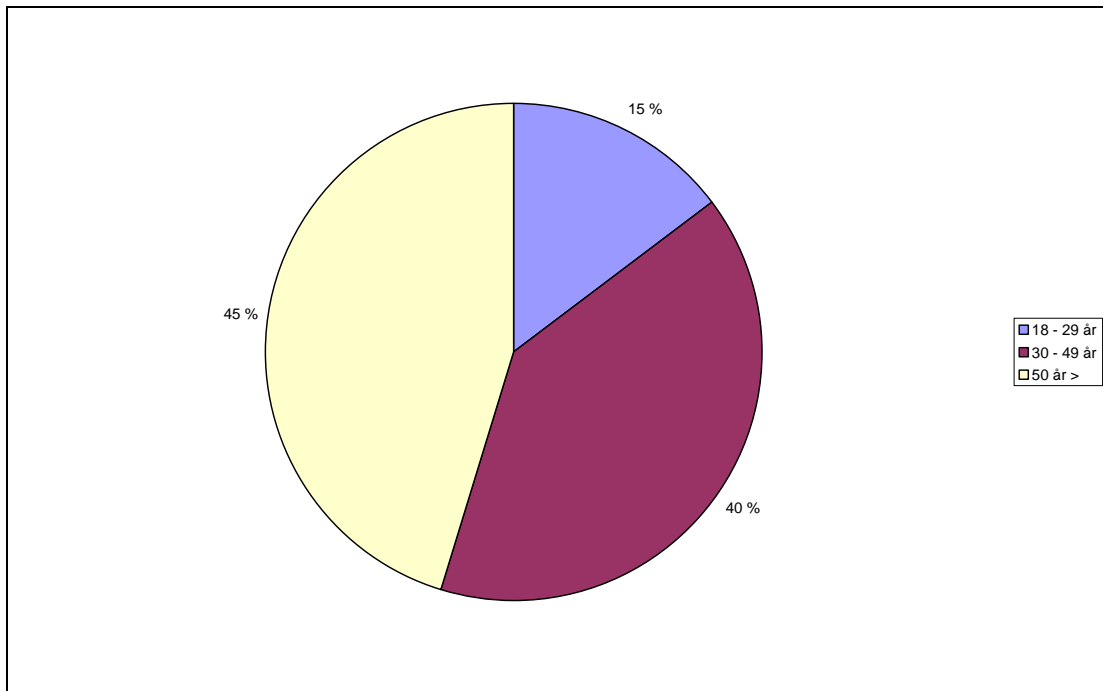
Govadat 3.12 Jienastuslogu nissonoassi iešgudege ahkejoavkkuin jagiid 2005 ja 2009

Dát Govadat čájeha ahte Sámedikki jienastuslogus jagi 2009 lei mearkkašahhti nisson eanetlohku nuoramus semeanttas, definerejuvvon golmmain ahkejoavkun gaskal 18 ja 29 jagi. Iežá ahkejoavkkuin lei jagi 2009 ain dievdduid eanetlohku, muhto nissonoassi dain lea – earret ovttas – lassáneame. Joavku mas ii lassán lea 60 jagi ja boarráseappot, mas nissonoassi ain lea relatiiva vuollin ja mas dievdduidoassi lassánii 2005 ja 2009 válggaid gaskkas.

Čoahkkáigeassi ja ollislaš govahallan Sámedikki jienastuslogu ahke- ja sohkabealejuogus 2009 jagi, sáhtá leat dakkár hámis go čuovvovaš Govadat lea oktan čuoggáide biddjon čilgehusai

**Govadat 3.13 Jienastuslohku jagi 2009, juhkkovuvvon ahkejoavkkuide
18-29, 30-49 ja 50+**

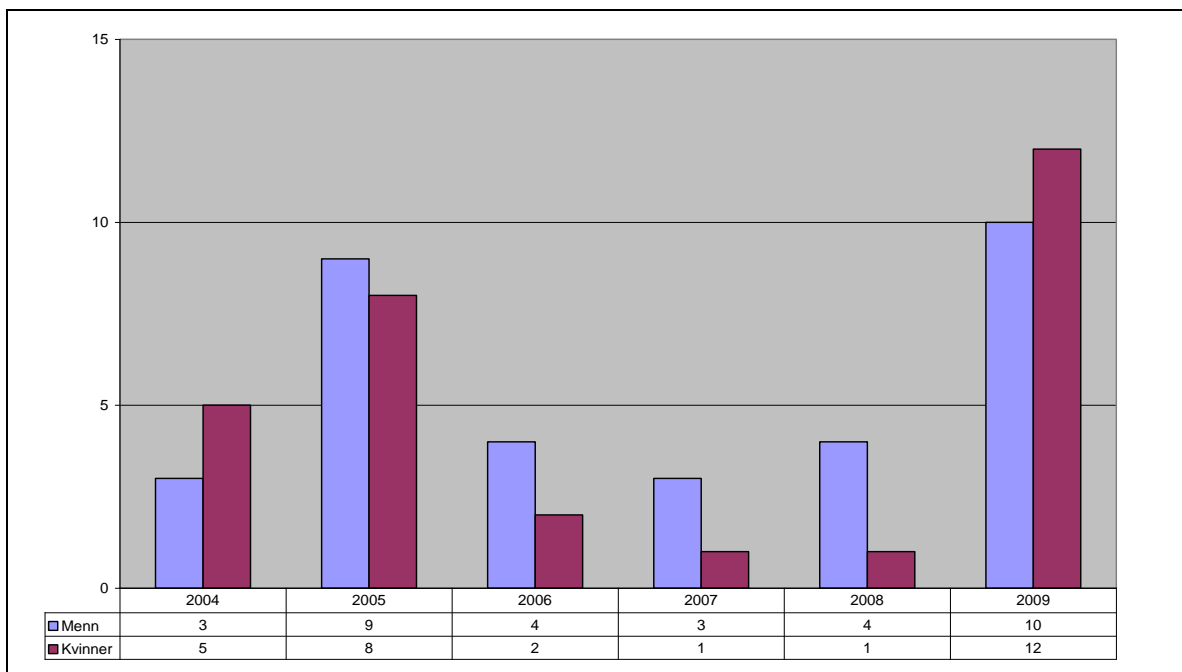
- 2009 lei ahkejoavku vuollil 30 jagi 15 % jienastuslogus. Dan joavkkus ledje nissonat eanetlogus 55 %.
- Ahkejoavku olbmui gaskal 30 ja 49 jagi dahke jagi 2009 jienastuslogus 40 %. Das lei nissonoassi 48%.
- Čáliheaddjit jienastuslohkui agis badjel 50 jagi ledje 45 %, nu sturimus ahkejoavkun jienastuslogus 2009. Dat lei maiddái ahkejoavku unnimus nissonosiin, mii lei 43 %.

Ovddit vuollekápihtala álggahusas čujuhuvvui Sámedikki meroštallamii ahte 2001 ledje 4 % jienastuslogu čálihuvvon olbmui vuollel 25 jagi. Ahkejoavkkuid juohkima ektui mii dás lea dahkkon, ledje 2009 1.165 čálihuvvon olbmui 26 jagi dahje nuorabut. Sii ledje 8,4 % olles jienastuslogus. Dien perspektiivvas sáhtá dadjat ahte lea veaháš buorráneapmi dan ektui mii lei jienastuslogu nuoraidprofiila jagi 2001.

3.5 Eret dieđiheamit jienastuslogus

Sámedikki jienastuslohku lohkkoujvvo prinsihpalaččat ovddabealde juohke válgga. Jienastuslohkui sáhtá goitge čálihit jotkkolaččat. Čáliheapmi lea gustojeaddji dassái go vejolaččat aktiivvalaččat dieđiha eret. Jienastuslogu vuosttaš 15 jahkái eai leat sihkkaris datat dasa mat ledje eret dieđiheamit ja mat ledje fárremat (dahje jápmimat) go namat jávke muhtun suohkana jienastuslogus. Dan birra lea dieđiheapmi buorránan maŋŋilgo jienastuslohku čatnasii njuolgut Álbmotregistarii. Erenoamáš dehálaš dál lea go fárremat registrerejuvvojit automáhtalaččat. 2005 sirde maiddái jienastuslogu čállima sámediggehálddahussii, mii dagaha ovttalágan meannudeami áššiin. Suoidnemánu 2010 leat registrerejuvvon 2004 jagi rájes oktiibuot 65 aktiivvalaš eret dieđiheami Sámedikki jienastuslogus. Go dan geahččá oktan jienastuslogu stuora lassánemiin daid jagiid, de ille sáhtá dan gohčodit stuora luobadeapmin. Eret dieđiheamit juohkásit ovttaládje sohkaбелиid dáfus, 33 dievddu ja 32 nissona. Golbma eret dieđiheami leat nissoniin geat leat dieđihan eret vuosttaš jahkebeali jagi 2010. Govadat 3.14 vuolábealde govvida mo dat loahppa 62 eret dieđiheami juohkásit dievdduid ja nissoniid gaskkas jahkásaččat áigodagas 2004-2009.

Govadat 3.14 Lohku galle jahkásaš eret dieđiheami leat jienastuslogus jagiid 2004-2009, juogaduvvon sohkaбелиid ektui

Nu go boahotá ovdan de lea smávva čoagganeapmi eret dieđihemiin guovtti válgajagiid 2005 ja 2009. Jagis 2005 dieđihedje eret 17, 2009 ges 22. Dakkár čoagganeapmi orru vejolaš go olles dan áiggis Sámedikki jienastuslohkui lea leamaš válgajagiid eanemus fokus almmolašvuodas.

Sámedikki iežaset vuodđodataid mielde ii leat muđuige mihkkege mii orru čujuheame ahte eret dieđiheamit jienastuslogus leat erenoamážit ollu muhtun suohkaniin. Suohkanat main leat eanemus registrerejuvvon eret dieđiheamit leat Áltá ovcciin, Kárašjohka čiežain ja Deatnu guđain. Dat eret dieđiheamit leat goitge máŋgga jagi badjel deaividan, eaige dáidde dan mađe ollu ahte sáhttet ovddastit čoagganeami. Eret dieđihuvvon olbmot leat maiddái bieđgut riegádanjagi ektui.

Ii leat makkárga diehttelas diehtu manne olbmot välljejit dieđihit eret Sámedikki jienastuslogus. Áiggi mielde lea iešguđegelágan medias boahán ovdan cealkámušat main ovttaskasolbmot leat dovddahan ahte politihkalaš ákkaid geažil eai šat áiggo leat oassin Sámedikki politihkalaš vuodus. Diehttelasat sáhttet muhtumat dieđihan eret diekkár ákkaiguin. Muhto relatiivalaš vuollegis jienastuslogu luohpan loguid ektui, orru unnán čujuheame diekkár politihkalaš motiivvaid dáhpáhuvvame dávjá ja systemáhtalaččat eret dieđihemiin.

3.6 Válgaoassálastin

Jienastanvuoigatvuohta Norggas eará válggain lea čadnon orrunbáikái ja orrunáigái. Sámediggeválggas lea, lassin dieidda dábálaš jienastanvuoigatvuođa eavttuide, vel čadnon sámi eavttut beassat čuožžut jienastanlogus, ja dat ahte duodai leat diedihhan iežat jienastanlohkui. Jus galgá beassat jienastit sámediggeválggas, de ferte diedihhan iežas jienastanlohkui ovdal dan mearriduvvon áigemeari dan válgajagis. Diet áigemearri lea biddjon geassemánu 30. beaivái. Sii geat eai leat diedihhan dien dáhtonii, eai beasa jienastit dan jagi. Diekkár áigemearri čuohcá sidjiide, geat ovdamearkka dihte leat aitto beroštišgoahtán sámeapolitihkas válgagičču oktavuodas, go sii eai beasa jienastit dan jagi válggas.

Eará diŋga, mii sáhtá headuštit sámediggeválgga oassálastimii, lea go leat (ain) soapmásat – earenoamážiid nuorat ja vuorrasit olbmot – geat válgamielbargiid dieduid mielde, iešguđege ládje leat boastut ipmirdan dan gáibádusa, ahte Sámedikki jienastuslohkui galgá ieš iežas diedihhit sisa. Nu šaddet muhtomin dakkár dilálašvuođat, ahte olbmot, geat háliidivčče jienastit, eai beasa dan dahkat go eai leat diedihuvvon jienastuslohkui.

Diekkár jienastuslogu čuohcci lassiheduštusaid sámediggeválgga jienasteamis ferte vuhtii váldit, go sámediggeválgga oassálastima galgá árvvoštallat.

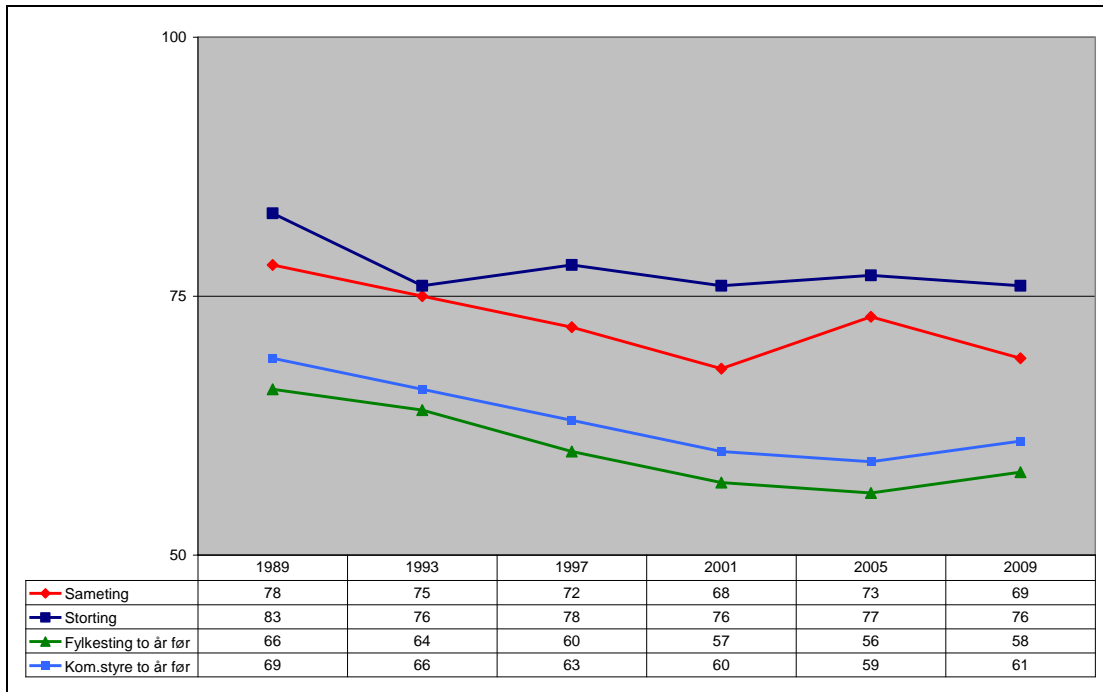
Oassekapihttalis mitaluvvo válgaoassálastima birra obbalaččat ja biriid dásis. Dán čalliáigodagas ii leat vejolašvuohta oažžut sámediggeválgga válgaoassálastima birra dieduid suohkaniid dásis. Iige leat vejolašvuohta oažžut dieduid válgaoassálastima birra dieduid, mat leat juhkkon sohkabeali ja agi ektui. Maiddái dieid dieduid haga fertet birget dán vuoru.

3.6.1 Válgaoassálastin iešguđetlágan válggain Norggas 1987- 2009

Govva 3.15 vuollelis čájeha válgaoassálastima dan guđa sámediggeválggas, mat leat čadahuvvon áigodagas 1989-2009. Vaikko sámediggeválgga ii sáhte njuolga buohtastahttit eará válggaiguin Norggas, de lea goitge

beroštahti geahččat man oallugat leat jienastan dain iešgudege válggain ja buohtastahtit daid. Govva 3.15 čájeha danne maid válgaoassálastima stuoradiggeválggain seamma áigodagas, ja vel dat guhtta suohkan- ja fylkkadikkeválggain, mat čadahuvvojedje áigodagas 1987-2007¹².

Govadat 3.15 Válgaoassálastin sámediggeválggaide ja eará válggaide Norggas áigodagas 1987-2009

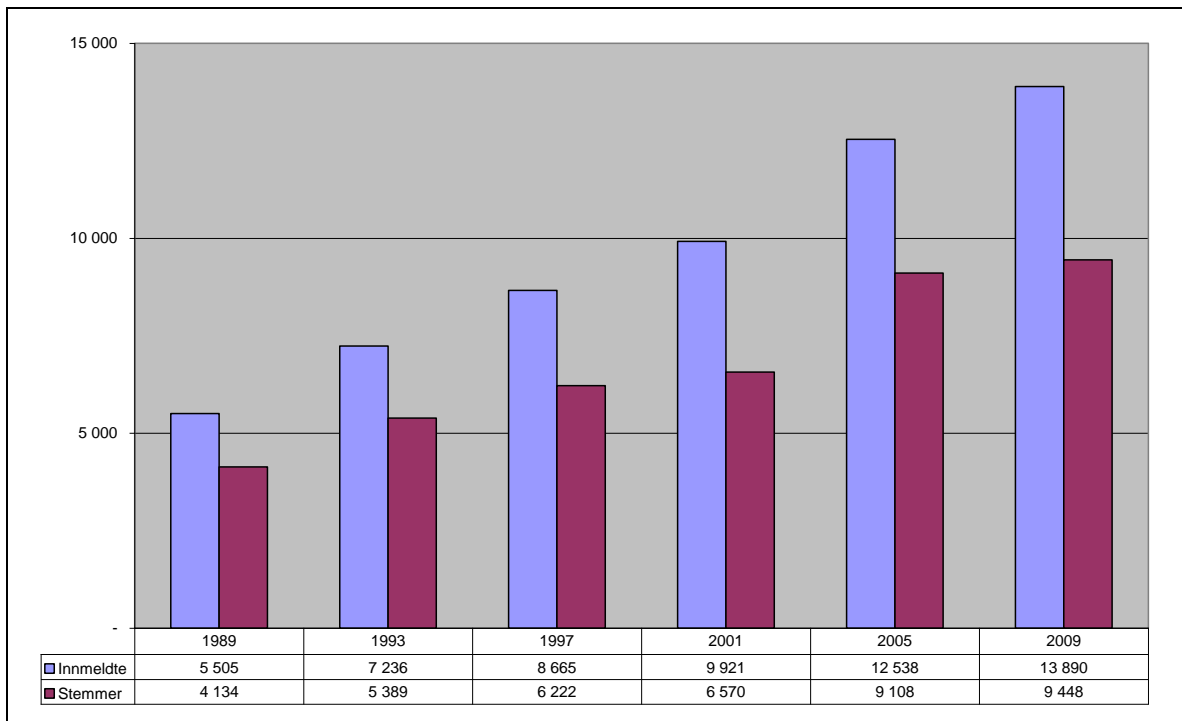
Nugo čájehuvvo Govva 3.15, de lea dien áigodaga váldotendeansa, ahte sámediggeválggaid válgaoassálastin lea veahá, muhto ii ollu, vuollelis stuoradiggeválggaid válgaoassálastima seamma jagis. Sturimus erohus lei 2001, go lei 8 %. Unnimus erohus lei 1997, go lei dušše 1 %. Seammás leat sámediggeválgii, olles dán áigodagas, leamaš ollu eambo válgaoassálastin go suohkan- ja fylkkadiggeválggaide.

¹² Dan ahte sámediggeválgga ii sáhte válgaoassálastimiin njuolgut buohtastahtit eará válggaiguin, lea go sámediggeválgii lea “lassiceahkki” iežas diedihit sierra jienastuslohkui, jus galgá beassat jienastit. Diet “lassiceahkki” sáhtta daguhit, ahte jienastuslogu diediheami dásis juo olggušta muhtin sápmelaččaid, geat eai hálit diedihit jienastuslohkui, go eai beroš (sáme-)politihkas, dahje eai leat ovttaoaivilis (goit muhtin) áššiid ektui. Diet geat eai leat diedihan iežaset jienastuslohkui, leat seamma go eará válggain leat sii geat “ruovttus čohkkájit”.

Go buohtastahtá sierranasat dan guhtta sámediggeválgga válgaoassálastima, de lea rievddadan gaskal 78 % , mii lei 1989, ja 68 % mii lei 2001. Stuorimus válgaoassálastin lea dassáži leamaš dan vuosttaš sámediggeválgii. Govva 3.15 čájeha movt válgaoassálastin lea dásedit njedjan gitta 2001 válgii. 2005 válggas lassánii sámediggeválgga oassálastin 5 % , muhto 2009 válggas fas sikhastuvvojedje njeallje proseanta eret.

Proseanttaid mielde válgaoassálastima rehkenastojit dan vuodul man oallugat lea dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui juohke válgii. Diet leat dušše oassin sturit govas. Go geahččá guhkes áiggi badjel Sámedikki válgaoassálastima, de ferte geahččat jienastuslogu oktilaš ja stuora lassáneami ektui. Diet dilli čájehuvvo Govva 3.16 dás vuollelis.

Govadat 3.16 Lohku man oallugat leat jienastuslogus ja man oallugat leat jienastan sámediggeválggaide 1989-2009

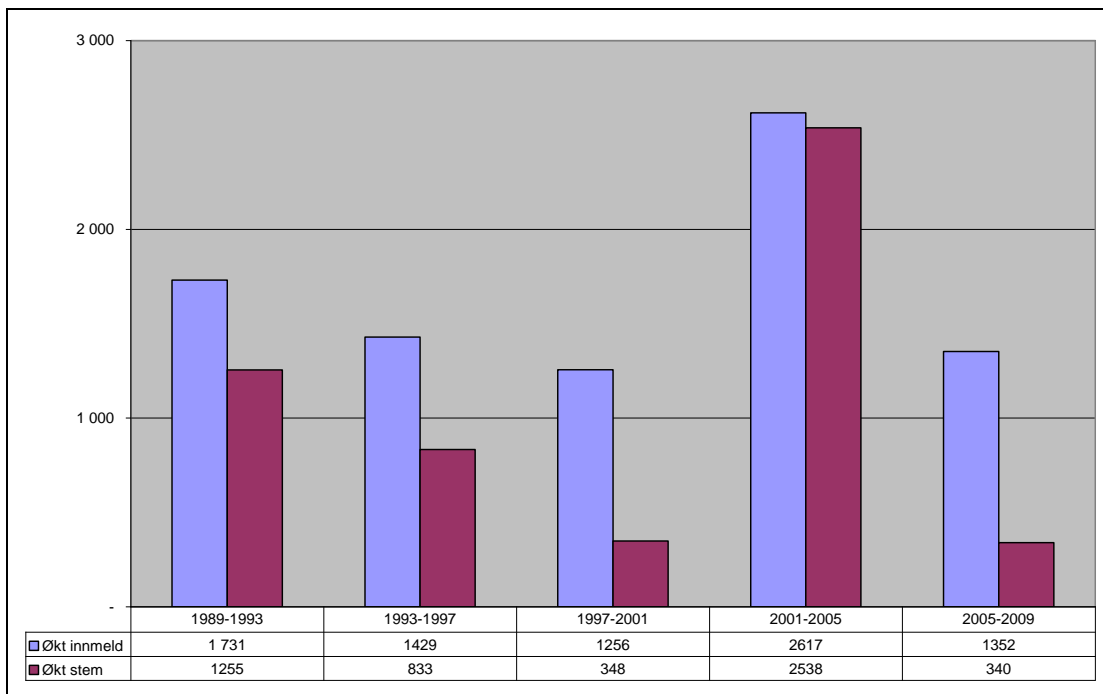
Govva 3.16 čájeha sihke man ollu lea registrerejuvnon jienastuslohku lassánan, ja man oallugat leat jienastan juohke sámediggeválgii áigodagas 1989-2009. Diet mearkkaša vaikko proseanttaid mielde lea válgaoassálastin

njedjan, 2009 lei 9 % unnit go 1989, de ledje ráinnas loguid ektui *eambbogat geat jienastedje sámediggeválgas* 2009 go 1989.

Seammás lea mearkkašanveara, ahte lea goabbatlágan ovdánantákta go guoská man oallugat leat jienastuslohkui diedihan ja man oallugat leat jienastan válggas. Jienastuslohku lassánii 8385 olbmuin áigodagas 1989 gitta 2009, ja 2009 ledje 5314 olbmo eambo jienastan go 1989. Obbalaš lassáneapmi lei 152 % jienastuslogus ja 129 % ges jienastedje.¹³

Lea leamaš veahá variašuvdna dan ektui man ollu lea ovttaláganvuohhta jienastuslogu lassáneamis ja lassáneamis dan ektui man oallugat leat jienastan guovtti válggas. Diet čájehuvvo Govva 3.17:

Govadat 3.17 Jienastuslogu lassáneapmi ja lassáneapmi man oallugat leat jienastan sámediggeválggaide 1989-2009

Govva 3.17 bohtá ovdán, ahte sihke jienastuslogu lassáneapmi ja lassáneapmi sin gaskkas geat jienastedje, njidje válggas válgii gitta 2001

¹³ Go buohtastahtá stuoradiggeválgga oassálastimiin seamma áigodagas, de njejai doppe maid 7 %. Seammás lassánedje jienasteddjiidlohku 11 % (3 190 311 gitta 3 530 785 rádjái), ja lohku, sis geat jienastedje lassánii dušše 2 % (2 653 173 gitta 2 696 366 rádjái).

rádjái. 2005 válga spiehkastii veahá, go de dahkkojedje garra čellestagat sihke jienastuslogu- ja jienasteddjiid lassáneami ektui. 2009 válggas ledje diet namuhuvvon lassáneamit fas gahččan 2001 dássái.

Dat ahte 2005 válga lea nu mihtilmas, bohtá jáhkkimis das go diet válga lei earenoamáš: Maŋŋil 2001 válgga lei ollu fokusa das, go guhkit áiggi lei nissonolbmuid lohku njiedjan Sámedikkis. Okta árvalus lei ásahit dásseenmandáhtaid vai nanosmahttit áirasiid sohkaabealebalánssa, mii loahpa loahpas mearriduvvui ahte galge juhkkot njeallje dásseenmandáhta dan njealji biirii gos eanemus jienastedje (sámediggeáirasiid lohku šattai de 43). Diet šattai jáhkkimis danne go ovdal 2005 sámediggeválgga ávžžuhedje olbmuid dieđihedje iežaset jienastuslohkui ja earenoamážiid jienastit.¹⁴

Dat mii guoská muđui daidda variašuvnnaide, maid leat čujuhan dan vuolitkapihttalas, de lea guhkit áigge juo leamaš nu, ahte leat eambbogat geat dieđihit iežaset jienastuslohkui go sii geat jienastit. Vuosttažettiin sáhttet leat iešguđetlágan sivat dasa, ahte sii geat besset jienastit eai jienas sámediggeválggas, eaige dat dárbbas leat dat “odđa jienastuslogu dieđiheaddjit” geat eai jienas. Nubbi bealli dien oktavuodas ges sáhtta leat veahkin doarjume dan jáhku, ahte dieđihit iežas Sámedikki jienastuslohkui, lea juoga eambo go dat, ahte jienastit sámediggeválggas.

3.6.2 Biiriid mielde válgaoassálastin Sámediggeválggain 1989-2005

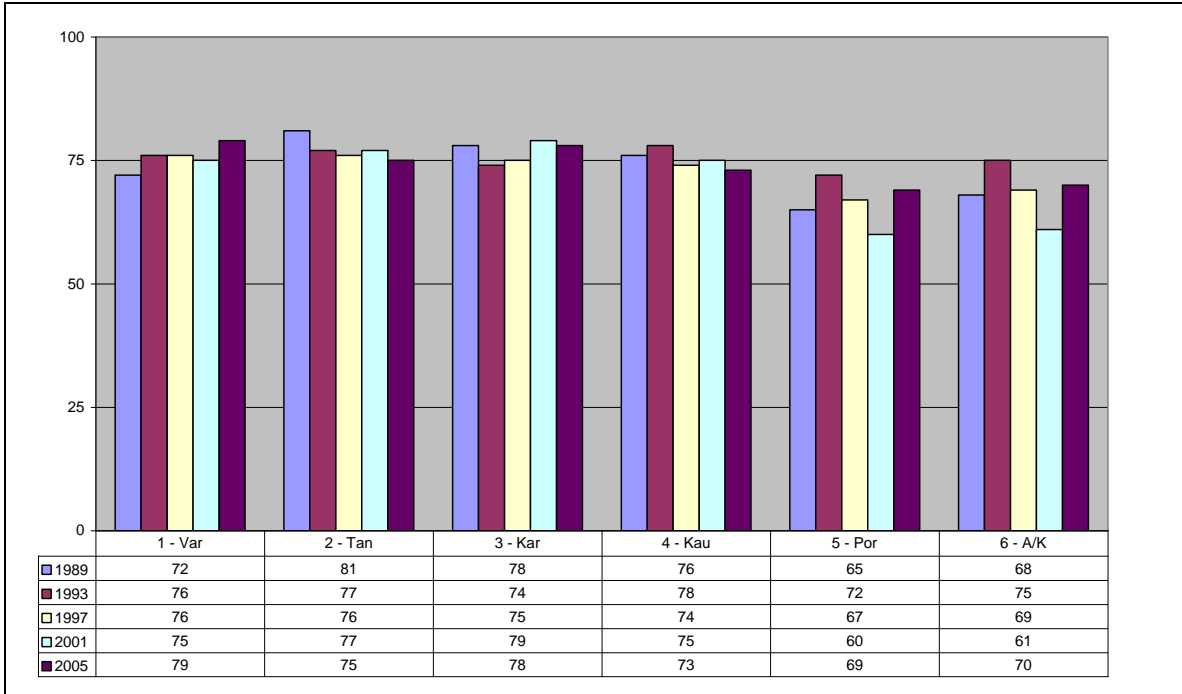
Dán vuolit kapihttalas geahččat válgaoassálastima dan 13 válgabiires, mat ledje sámediggeválggain 1989-2005 rádjái. Dasto almmuhit 2009 válggas válgaoassálastima birra dieđuid dan viđa válgabiires sierra vuolitkapihttalas. (Daid boares ja odđa válgabiiriid olles namat ja gos dat leat geográfalaččat čájehuvvojit kapihttala mildosiin A ja B).

Govain 18a ja 18b čuovvovaš siiddus čájehuvvo biiriid mielde juhkkovuvvon válgaoassálastin dan viđa vuosttáš sámediggeválggain. Biiret leat juhkkon guovtti oassái biiriin 1-6 ja biiriin 7-13 (leat guovtti oassái juohkán, vai

¹⁴ Dat njeallje dásseenmandáhta 2005as gulle dáidda válgabiiriide 3 Kárášjohka, 4 Guovdageaidnu, 6 Áltá-Fálesnuorri ja 13 Lulli-Norga.

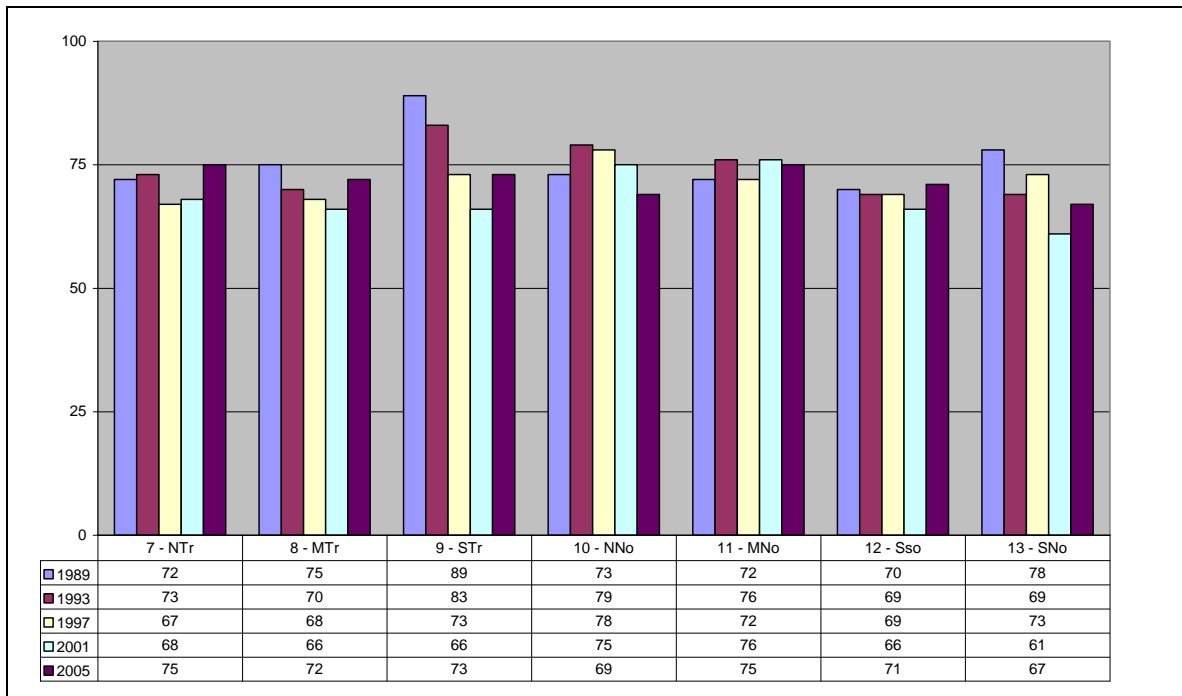
govaid galgá leat álki lohkat, muhto lea maid mearkkašanveara ahte biiret 1-6 ledje Finnmárkku fylkkas).

Govadat 3.18a 1989-2005 válggaid válgaoassálastin juohke biires 1-6¹⁵

¹⁵ Daid boares válgabiirid olles namat leat kapihttala Miiddus A.

Govadat 3.18b 1989-2005 válggaid válgaoassálastin juohke biires 7-13

Go geahččá dien guovtti govvii, de oaidná ahte válgaoassálastin lei oalle dásset eanas dan 13 boares válgabiires. Áltá-Fálesnuori, Lulli-Romssa ja Lulli-Norgga válgabiiriin rievddadii válgaoassálastin eanemus; rehkenastin čájeha, ahte vuolimus ja bajimus válgaoassálastima gaska lei 13 % ja 16 %. Porsáŋgu válgabiires lea unnimus válgaoassálastin leamaš guhkit áigge; dušše ovttá válggas lei válgaoassálastin badjel 70 %. Deanu Válgabiires ges ii lean válgaoassálastin goassege vuollel 75 %.

Go daid boares biiriid mielde geahččá válgaoassálastima, de lea Porsáŋgu válgabiires registrerejuvvon heajumus válgaoassálastin goassege, dušše 60 % 2001. Nubbin heajumus válgaoassálastin lei 61 % Áltá-Fálesnuori ja Lulli-Norgga válgabiiriin seamma jagi. Alimus válgaoassálastin lea leamaš Lulli-Romssas 89 % 1989 ja 83 % 1993. Maiddái Deanu válgabiire lea olahán 80-ráji oktii, go lei 81 % 1989.

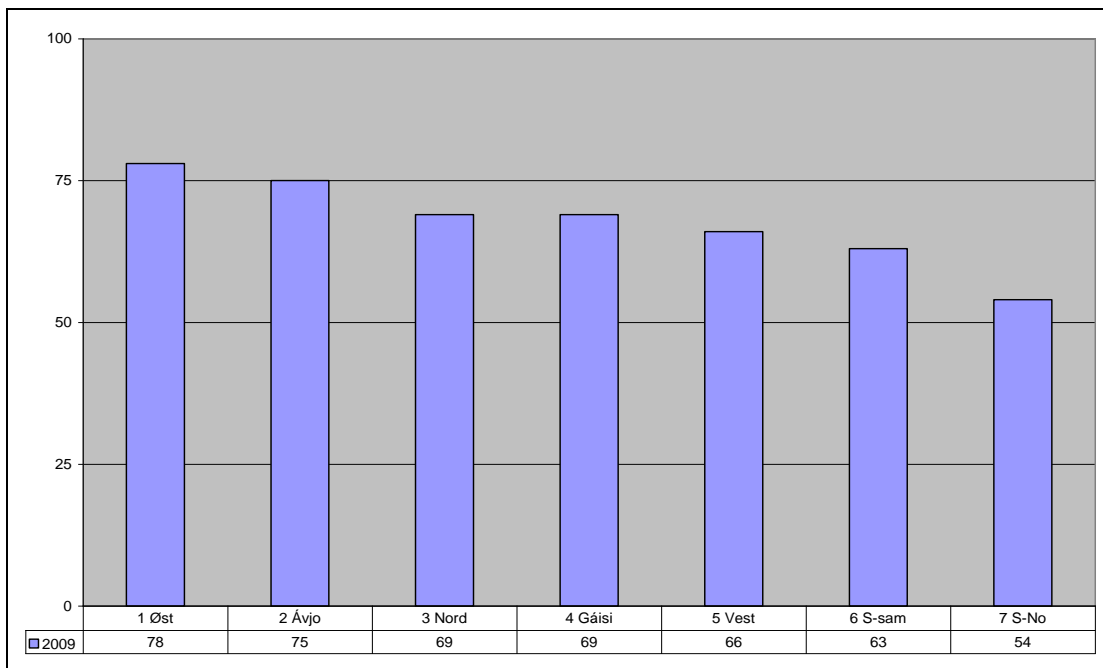
Ferte maiddái dás deattuhit seamma ládje go sámediggeválgga válgaoassálastima árvvoštallamis, ahte go árvvoštallá válgaoassálastima biiriid mielde, de ferte geahččat movt jienastuslogu sturrodát ovdána. Dán kapihttalas ii sáhte gal bienasta bitnii guorahallat juohke dan 13 boares válgabiire.

3.6.3 Biiriid mielde válgaoassálastin 2009 Sámediggeválggas

Go guoská válgaoassálastimii dan čieža válgabiires, mat ásahuvvojedje 2009 válgga rájes, de čájehuvvo dat Govva 19 dás vuolábealde.

Eambo dieđut daid ođđa válgabiiriid olles namain ja gos dat leat geográfalaččat, čájehuvvojit kapihttala Miellus B. Kárttat 4a ja 5a Miellus C čájehit makkár suohkaniin juohke válgabiires ledje eambo go 30 jienastuslogus 2005, mii mearkkaša makkár suohkaniin sámedikkejenasteaddjit sáhtte jienastit válgabeaivvi 2009.

Govdat 3.19 Válgaoassálastin juohke biires 2009 válggas

Mearkkašanveara tendeansa Govva 3.19 lea, ahte válgaoassálastin njiedjá veaháziid mielde, mađi lullelis riikkas muhtin válgabiire lea. Buot dain lulimus válgabiiriin lei válgaoassálastin unnit, go gaskamearálaš sámediggeválgga válgaoassálastin lei dan jagi, mii lei 69 %. Lulli-Norgga válgabiires lei heajumus válgaoassálastin, mii goassege lea registrerejuvnon sámediggeválggas, go de lei dušše 54 %.

Eat sáhte guorahallat daid sivaidda nie heajos válgaoassálastimii Lulli-Norgga válgabiires, go dat ii guoská dan kapihttala temáhtalaš rámmaid siskkobeallái. Relevánta mearkkašupmi goitge sáhtta leat, ahte Lulli-Norgga

válgabiires lassánedje 461 jienasteaddji 2005 gitta 2009 rádjái, mii daguhii ahte jienasteaddjit obbalaččat lassánedje gosii 35 % dien áigodagas (buohtastahtte namuhemiin badjelis). 73 % jienastuslogu lassáneapmái bohte suohkaniin, gos ledje unnit go 30 jienastuslogus 2005, mii mearkkaša suohkaniin sáhtii dušše ovdagihtii jienastit 2009 sámediggeválggas. Dies sáhtta leamaš mearkkašupmi biire obbalaš válgaoassálastimii. Ledje goitge sullii 40 %, geat ledje diedihan iežaset válgabiirii ja orro muhtin suohkanis gos ledje unnimus 30 jienastuslogus 2005 válggas, namalassii Oslos, Bergenis ja Bærumis (762is 1856 jienasteaddjis).¹⁶

3.7 Loahppacealkámuš

Máhttu Sámedikki jienastuslogu birra lea dárbbalaš, go jienastuslohku lea mángga dáfus dehálaš oassi sámediggeválggain. Okta sivva dien máhtu mávssolašvuhtii lea válgateknihkalaš sivaidd geažil: 2009 válgga rájes lea dat lohku, mii lea válgajagi jienastuslogus, mii mearrida árraslogu guđege válgabiires, ja vel makkár suohkanis dasto válgabeaivvi galgá jienastit.

Eará sivva manne lea dehálaš systemáhtalaččat vuodđodieduid čohkket jienastuslogu sturrodagas ja geahččat sohkaheali ja agi ektui, lea go iešguđege aktevrrat dávjá dárbbasit diekkár dieduid, go galget sáhttit dulkot ja buohtastahttit válgaproseassaid ja válgabohtosiid áiggi ja sturrodaga ektui. Diet eaktuda ahte dieduid lea vejolaš oažžut iešguđege geográfalaš dásis.

2004 rájes lea Sámedikkis alddis leamaš ovddasvástádus čállit jienastusloguid. Maŋnil 2005 válgga lea Statistihkalaš guovddášbyrá, geas lea leamaš ovddasvástádus ráhkadit sámediggeválgga válgastatistihka. Go diet lea vuolggasadji, danne berrešii *sáhttit viidábut almmuhit jienastuslogu dieduid, seammaládje go iežas dan sámediggeválgga birra.*

Diekkár viiddiduvvon almmuheapmi sáhtta ovdamearkka dihte sisttisoallat fásta tabeallaid, main oaidná jienastuslogu birra dieduid, nugo válgabiiriid- ja suohkaniiddásis. Suohkaniin, gos leat eambo go 30 jienastuslohkui

¹⁶ 2013 válggas šaddet vel vihtta eambo suohkana Lulli-Norgga válgabiires, gos sámedikkejienasteaddjit sáhttet jienastit válgabeaivvi. Dat leat Skedsmo, Stavanger, Drammen, Lørenskog ja Asker, ja leat listejuvvon juohkehaš iežas 2009 jienastuslogu sturrodaga ektui.

čállojuvvon, berre sáhttit almmuhit suohkaniid mielde tabeallaid válgaoassálastimis ja man oallugat leat jienastan daid iešguđege listtuid.

Suohkaniin, gos leat eambbogat jienastuslogus, doppe berre válgaoassálastima sáhttit almmuhit sohkaheali ja agi ektui. Diekkár systemáhtalaččat ordnejuvvon almmuheapmi tabeallain, main leat detáljjaid mielde, álkidahtášii guorahallat ja buohtastahttit viidodaga ja sivaidda rievdadusaide, sihke Sámedikki jienastuslogus ja válgaoassálastimis, sin gaskkas, geat leat válljen dieđihit iežaset dan jienastuslohkui.

Go guoská konkrehtalaš oahppohástalusaid lagamus boahhteáiggis, de leat máŋga sajis ovddit kapihttalis geažuhuvvon man dárbu lea máhttui vejolaš oktavuodain gaskal jienastusloguovdáneami ja muhtin rievdamat ássiidválddahallamis muhtin dihto álbmogis (mii mearkkaša dan sturrodas, sohkaheallejuohku ja ahkestruktuvra). Ovdamearkka dihte sáhtášii geahččat ássiidválddahallamis rievdamiid juohke dahje muhtin SED-suohkaniid. Sáhtášii maid obbalaččat geahččat biiriid- ja/dahje suohkaniid mielde rievdamiid jienastuslogus, go šaddet ođđa sisadieđiheamit ja fárremat.

Referánsat

Aubert, V. (1978). *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Statistihkkalaš guovddášbyrá.

Lov om valg til Stortinget, fylkesting og kommunestyre (valgloven) (2002).

Lov om Sametinget og andre samiske rettsforhold (sameloven) (1987).

Lund, E., Melhus, M., Hansen, K. L., Nystad, T., Broderstad, A. R., Selmer, R., Lund-Larsen, P. G. (2007). Population based study of health and social conditions in areas with both Sámi and Norwegian inhabitants – the SAMINOR study. *International Journal of Circumpolar Health*, 66:2, 113-128.

NOU 1984: 18. *Om samenes rettsstilling*.

Pettersen, T. (2006). Etnisk identitet i offisiell statistikk – noen variasjoner og utfordringer generelt og i en samisk kontekst spesielt. I V. Stordahl (red.), *Samisk identitet. Kontinuitet og endring* (s. 53-84). Guovda-geaidnu: Sámi Instituhtta / Nordisk Samisk Institutt.

Sámediggi. (2001). *Sametingets valgregelutvalg. Rapport av 30.09.01*. Kárášjohka.

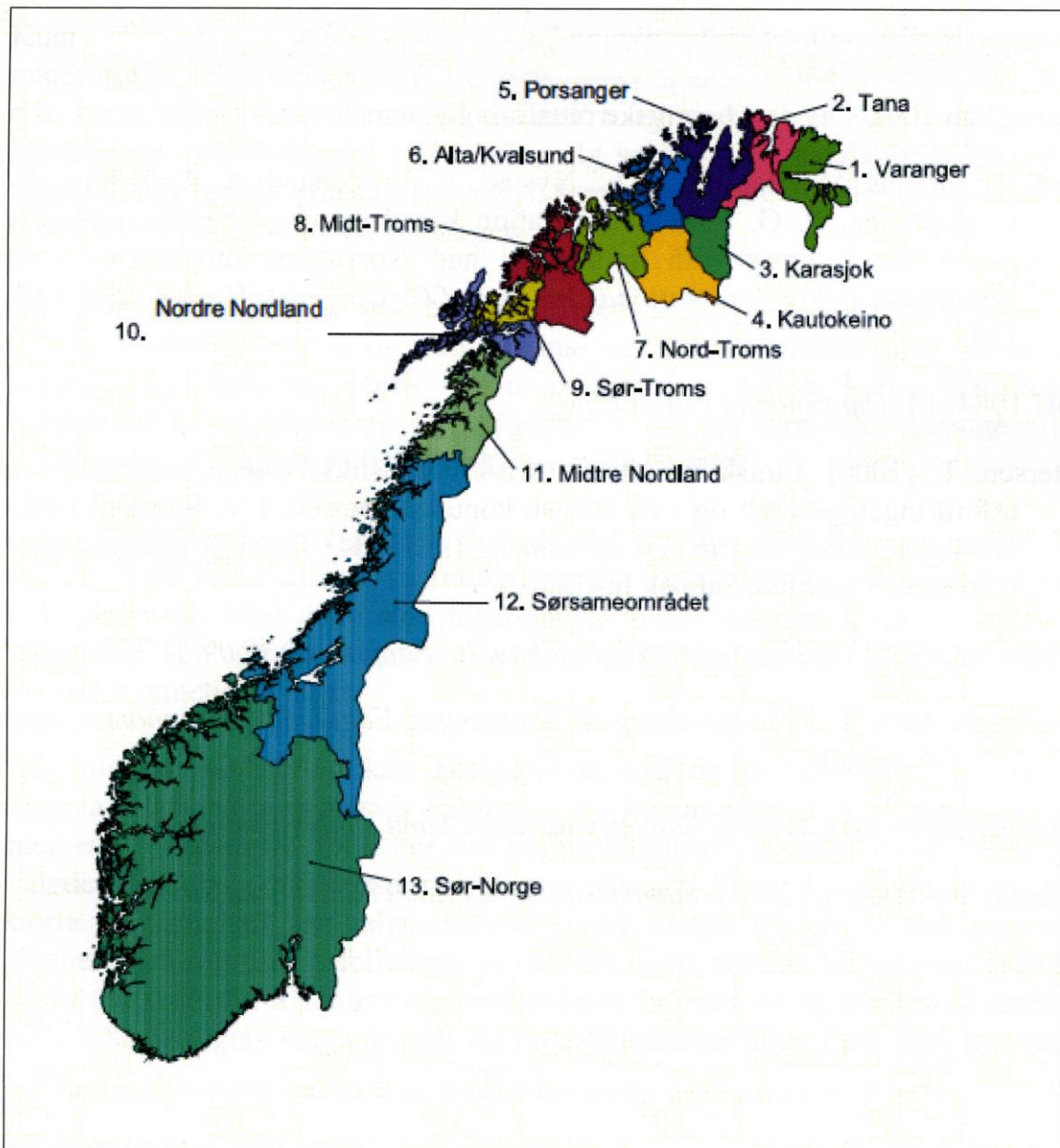
Sámediggi. (2007). *Ny valgordning til Sametinget. Fagutvalgets rapport 4. april 2007*. Kárášjohka.

Statistihkkalaš guovddášbyrá. (2008). *Samisk statistikk / Sámi statistikka 2008*.

Statistihkkalaš guovddášbyrá. (2010). *Samisk statistikk / Sámi statistikka 2010*.

Mielddus A: Sámedikki válgabiiret 1989-2005

Kárta 3.2 Sámedikki válgabiiret 1989-2005

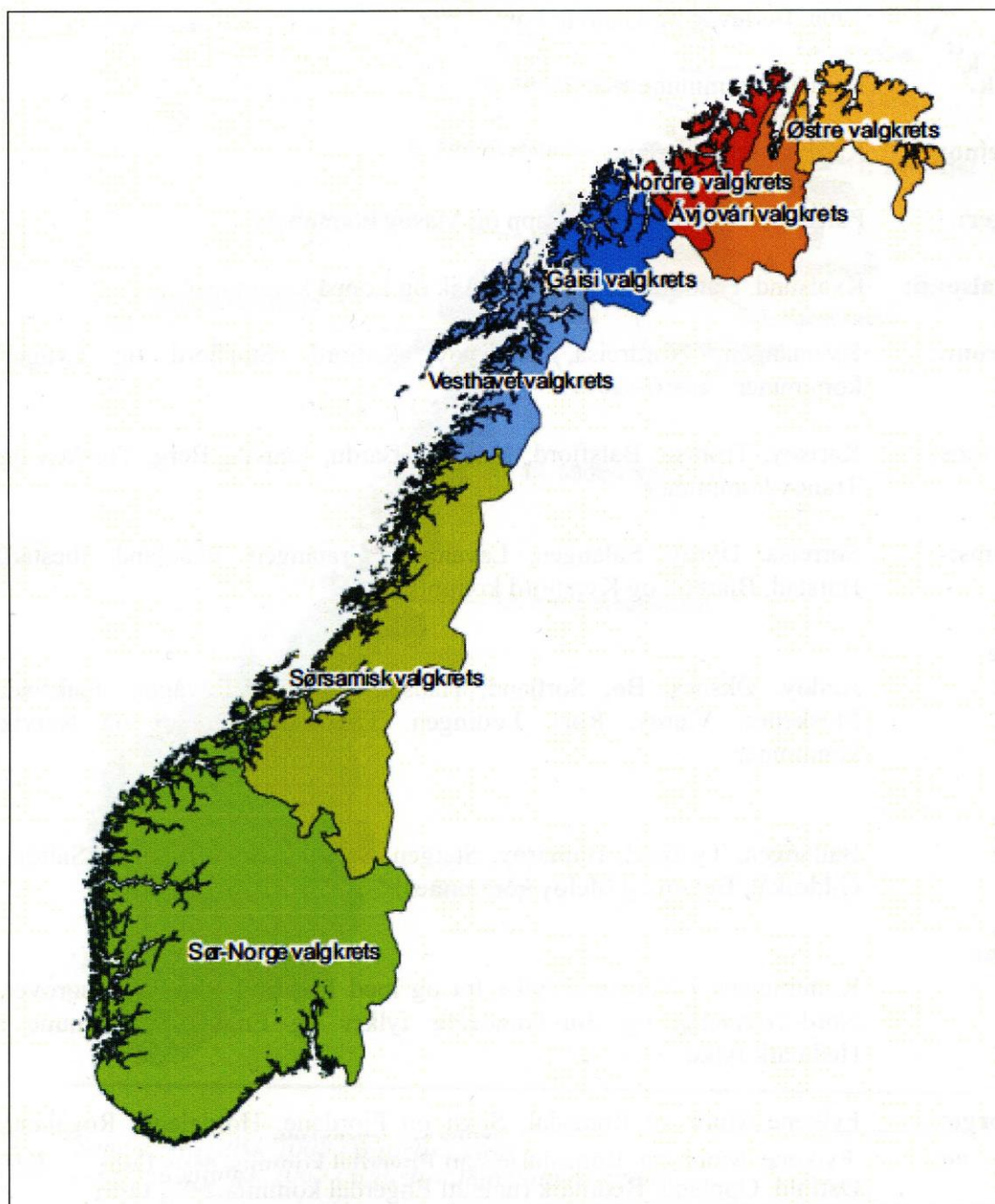
Gáldu: Sámi statistihkka 2008 (Statistihkalaš guovddášbyrå, 2008)

Dat 13 válgabiire 1989-2005 válggain ledje čuovvovaš suohkanat:

- 1. Várjjat:** Máttá-Várjjat, Unjárga, Čáhcesuolu, Várggát ja Báhcavuona
- 2. Deatnu:** Deatnu, Bearralváhki ja Gáŋgaviika
- 3. Kárašjohka:** Kárašjohka
- 4. Guovdageaidnu:** Guovdageaidnu
- 5. Porsáŋgu:** Porsáŋgu, Davvesiida, Davvinjárga ja Muosát
- 6. Áltá/Fálesnuorri:** Fálesnuorri, Hámmárfeasta, Áltá, Ákŋoluokta ja Láhppi
- 7. Davvi-Romsa:** Návuotna, Ráisa, Skiervá, Gáivuotna, Omasvuotna ja Ivgu
- 8. Gaska-Romsa:** Gálsa, Tromsa, Báhccavuotna, Málavuoŋmi, Beardu, Leaŋgáviika, Birgi, Doasku ja Ránáidsuolu
- 9. Lulli-Romsa:** Ráisavuotna, Divrráid, Siellat, Loabát, Rivttat, Skánit, Ivvárstáid, Hárštá, Bjarkøy ja Giehtavuotna
- 10. Davvi-Nordlándá:** Ánddasuolu, Ikšnášši, Bieváid, Suorttát, Válfierdda, Vuogát, Vestvågøy, Moskenes, Værøy, Flakstad, Røst, Lodegat, Dielddanuorri, Evenášši ja Narvika
- 11. Gaska-Nordlándá:** Bállat, Divttasvuotna, Hápmir, Stáigu, Oarjjelij Foalda, Bådåddjo, Fuosko, Sálát, Gildeskål, Báidár ja Meløy
- 12. Lullisámeguovlu:** Suohkanat Nordlándda fylkkas Rana ja Rødøy rájes ja lulás guvlui, Davvi-Trøndelaga ja Lulli-Trøndelaga ja Engerdala Hedemárkku fylkkas
- 13. Lulli-Norga:** Fylkkat Møre ja Romsdala, Sogn ja Fjordane, Hordalanda, Rogalanda, Vest-Agder, Aust-Agder, Telemárku, Buskeruda, Vestfold, Akershus, Østfold, Oppland, Hedemárku (earret Engerdal suohkan) ja Oslo

Mielddus B: Sámedikki válgabiiret 2009-

Kárta 3.3 Sámedikki válgabiiret 2009 rájes

Gáldu: Sámi statistihkka 2010 (Statistihkalaš guovddášbyrá)

Dat čieža válgabiire 2009 válgga rájes leat čuovvovaš suohkanat:

- 1. Nuortaguovllu válgabiire** Mátta-Várjjat, Unjárga, Čáhcesuolu, Várggát, Báhcavuotna, Deatnu, Bearralváhki, Davvesiida ja Gáŋgaviika Finnmárkku fylkkas
- 2. Ávjovári válgabiire** Kárášjohka, Guovdageaidnu ja Porsáŋgu Finnmárkku fylkkas
- 3. Davveguovllu válgabiire** Davvinjárga, Muosát, Fálesnuorri, Hámmárfeasta, Áltá, Ákŋoluokta ja Láhppi Finnmárkku fylkkas ja Skiervá, Návuotna ja Ráisa Romssá fylkkas
- 4. Gáiseguovllu válgabiire** Gáivuotna, Omasvuotna, Ivgu, Tromsa, Báhcavuotna, Málátvuopmi, Beardu, Leaŋgáviika, Birgi, Doaskku, Ránáidsuolu ja Ráisavuotna Romssa fylkkas
- 5. Viestarmera válgabiire** Divrráid, Siellat, Loabát, Rivttat, Skánit, Ivvárstádiid, Hárštá, Bjarkøy ja Giehtavuotna Romssa fylkkas ja suohkanat Sálát, Báidár ja Meløy ja davásguvlui Nordlándda fylkkas (*manemus guvlui gullet SED-suohkanat Evenášši, Divttasvuotna, Hápmir ja Narvika*)
- 6. Lullisámi válgabiire** Nordlándda fylkkat suohkanat Ruovada ja Raavta rájes luksa, Davvi-Trøndelaga ja Lulli-Trøndelaga fylkkat, suohkanat Surnadal, Rindal ja Sunndal Møre ja Romsdal fylkkas ja suohkanat Engerdal, Rendalen, Os, Tolga, Tynset ja Folldal Hedemárkku fylkkas
- 7. Lulli-Norgga válgabiire** Dat suohkanat Møre ja Romsdalas ja Hedemárkkus, mat eai gula válgabiire 6, ja fylkkat Sogn ja Fjordane, Hordaland, Rogaland, Vest-Agder, Aust-Agder, Telemárku, Buskerud, Vestfold, Akershus, Østfold, Oppland ja Oslo

Mielddus C: Kárta suohkaniin gos ledje unnimus 30 jienastuslogus 2005 ja 2009

Kárttat boahpte guovtti siiddus čájehit makkár suohkaniin ledje unnimus 30 olbmo dieđihan iežaset Sámedikki jienastuslohkui 2005 ja 2009 válggain. Diet suohkanat leat merkejuvvon ruonádin kárttas. Saji dihte leat ferten juohke válgajahkáái ráhkadit sierra kárta biiriide 1-5 ja 6-7. Kárttaid lea Sámediggi ráhkadan.

Dan kapihttalis leat deattuhan buohtastahttit jienastuslogu ovdáneami guhkit áigge badjel. Dan dihte lea biiriid 1-5 badjel kárta 2005 válggas buohtastahttojuvvon vástideaddji kárttain 2009 válggas (kárttat 4a ja 4b). Seamma leat dahkan biiriin 6-7 (kárttat 5a ja 5b).

Mielddus B čájeha ollislaš listu buot suohkaniin juohke válgabiires.

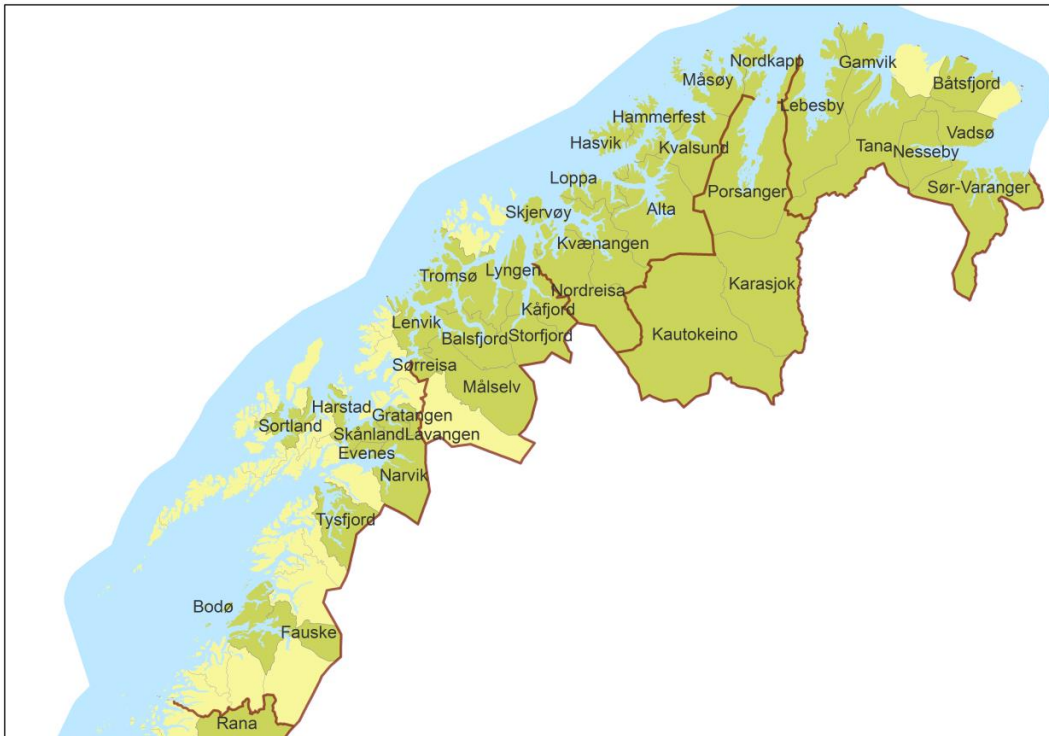
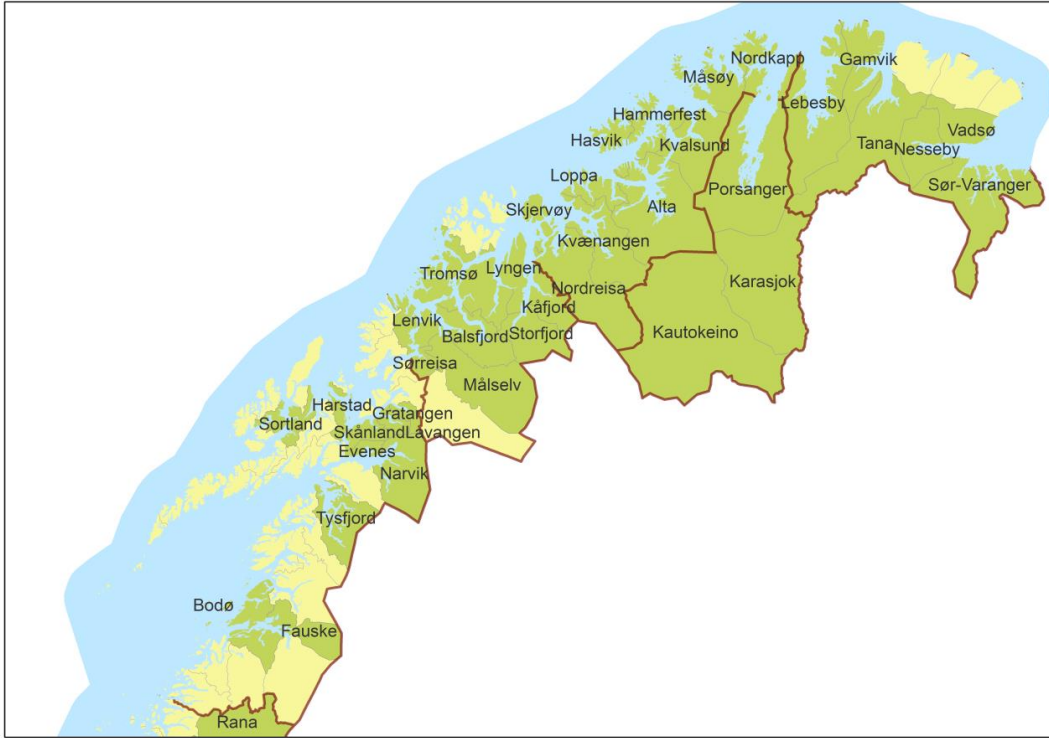
Tabealla x čájeha juste man oallugat ledje dieđihan iežaset jienastuslohkui juohke suohkanis, suohkaniin gos ledje vissis lohku dieđihuvvon jienastuslohkui 2005 ja 2009 válggain. Tabealla čájeha maid, ahte ledje gávcci suohkana 2009 válggas, mat olahedje 30 registrerejuvvon ráji. Sirrejuvvon válgabiiriid ja jienastuslogu sturrodaga mielde ledje dat čuovvovaš suohkanat:

Biire 1: Báhcavuotna

Biire 6: Steinkjer, Hattfjelldal

Biire 7: Skedsmo, Stavanger, Drammen, Lørenskog, Asker

Kárta 3.4a og 3.4b: Válgabiiret 1-5 2005 (bajit) ja 2009 (vuolit)

Kárta 3.5a og 3.5b: Válgabiiret 6-7 2005 (bajit) ja 2009 (vuolit)

